

Christian Kortholt Marcus Laurentii

Disputatio Theologico-Philologica De Editionibus Scripturae Sacrae, Hebraica, Chaldaica, Syriaca, Graeca, Bellarmino, Gretsero, & Erbermanno opposita

Rostochii: Kilius, 1665

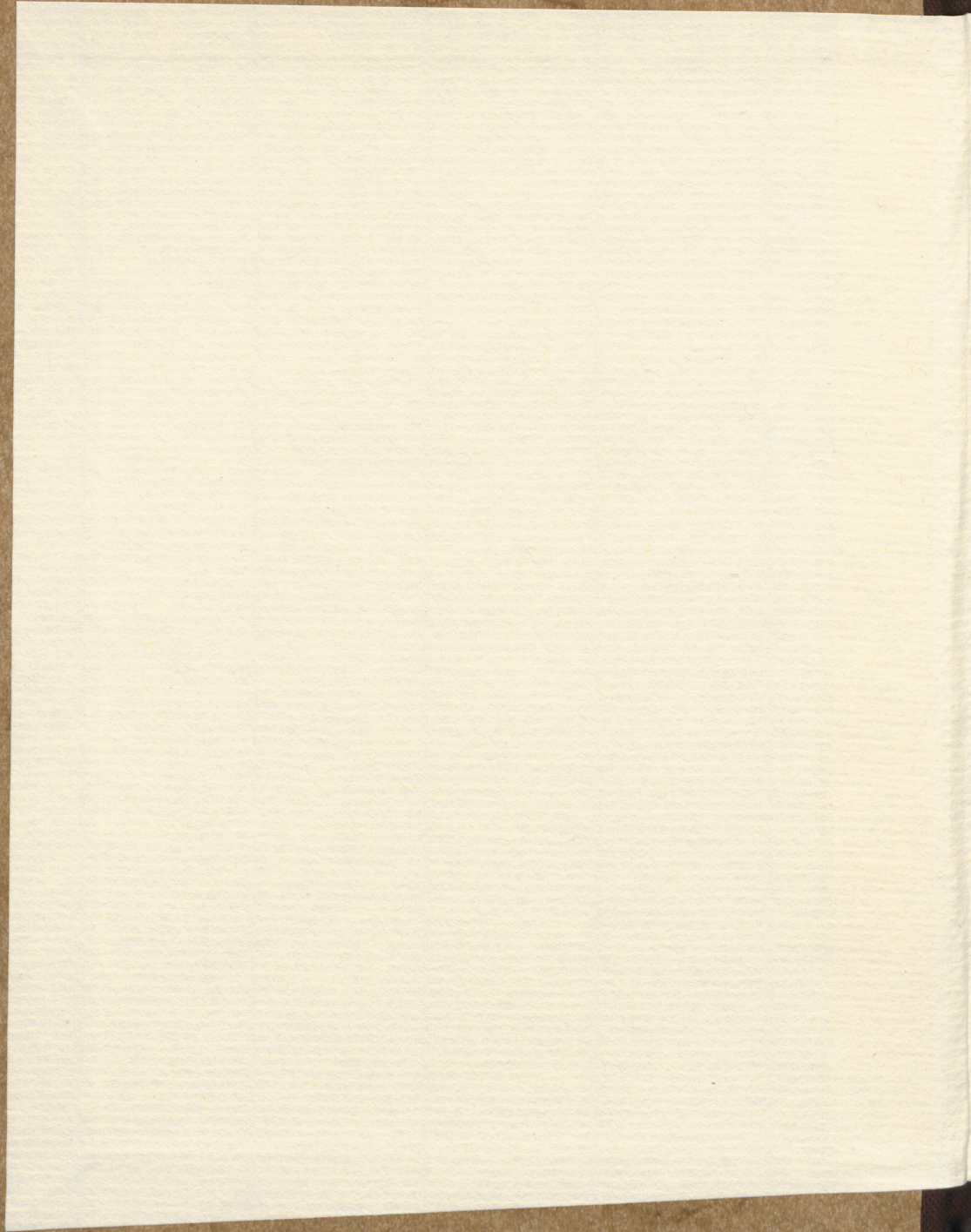
<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn740043978>

Druck Freier Zugang

RU theol. 22. Febr. 1665

Kortholt, Christian
Laurentii, Marcus

DISPUTATIO THEOLOGICO-
PHILOLOGICA
DE
EDITIONIBUS
SCRIPTURÆ
SACRÆ,

HEBRAICA,
CHALDAICA,
SYRIACA,
GRÆCA,

Bellarmino, Gretsero, & Erbermanno
opposita; ;

Quam

IN ACADEMIA ROSTOCHIENSI
Reverendi Collegii Theologici suffragio,
PRÆSIDE

CHRISTIANO KORTHOLT,

S. Theol. D. & P. P.

Publico Eruditorum Examini

In Auditorio Magno,

ad diem XXII. Febr. submittit

MARCUS LAURENTII, PREZA HOL-
SATUS, SS. Theologiæ & Ling. Orient. Studiosus.

ROSTOCHII,

Typis JOHANNIS KILII, Acad. Typogr. An. 1665.

DISPUTATIO THEOLOGICA
PHILOGICA

DE

EDITIONES
SCRIPITURAE

Bibliotheca Universitatis Rostockensis

IN ACADEMIA ROSTOCKENSI

Universitäts-
Bibliothek
Rostock

DE
VARIIS SCRIPTURÆ
SACRÆ EDITIONIBUS.

CAPUT I.

*Circa ea, quæ de Mosis & Prophetarum falsò credito interitu Bellar-
minus habet, nonnulla monentur.*

I.

Ccupatus in quæstione Basilii M. an doceat, Esdras de novo restituisse Scripturæ libros antea deperditos.
Bellarminus: utrum Scriptura sacra universa perierit tempore captivitatis Babylo-
nicæ, quando civitas everta, & templum incensum fuit, ac deinde ab Esdra fuerit rursus
reparata, Spiritu sancto ei suggerente & dictante omnia, sicut ante fuerant? Ita

sentire videtur, ait, Basilii in Epistola ad Chilonem: Hic campus, inquit, in quo secessu facto, Esdras omnes divinos libros ex mandato Dei eructavit. Hæc ille, Addunt quidam in eandem sententiam Irenæum, Tertullianum, & Clementem Alexandrinum, sed illi non apertè hoc docent.

A

II. Ve

ii. Verumenimvero, quod de Irenæo, Tertuliano, & Clemente, asserit Cardinalis, idem de Basilio quoque non immerito dici posse videtur; ipsum scilicet non aperte hoc docere, quod de Esdra persuasum sibi iuerunt nonnulli. Verba sic habent: ἐν πεδίῳ ἀναχωρήσας Ἐσδρας πάσους τὰς ἑορταστικὰς βιβλίας πρὸς τὴν θεῶν ἐξήγησάν. Quæ veri possunt hunc in modum: *Esdras, reversus in patriam suam, in planitie omnes divinitus inspiratos libros sonora voce praelegit.* ἀναχωρῶν enim sæpe significat redeo, revertor. Vide Stephanum in Thesaurο: & ἐξερῶγομαι idem etiam est quod *sonora voce pronuncio, elocutionem instar scaturiginis exuberantis ebullire sino.* Vide Pl. cxix, 171. cxlv, 7. Matth xiii, 35. Confer quoque Os. xi, 10. Amos, iii, 4. ubi leoni rugienti tribuitur. Videtur ergo respicere Basilius ad historiam Nehemiæ ix annotatam, ubi, in planitiem, ante portam aquarum, congregatis Israelitis, in eminentiori loco positus Esdras sacras literas dicitur praelegisse.

In questione
de Scriptura
deperdita
Pontificii
non consen-
tiunt.

iii. Quid quid autem hujus sit, ipsam de Scriptura plane deperdita opinionem quod attinet, eam improbabilem sibi videri ait Bellarminus: cui hac in parte adstipulantur ex Pontificiis illustrioribus alii non pauci, nominatim Card. Baronius ad ann. clxxx, 12. seqq. Gilbertus Genebrardus libro ii Chronographiæ, ad annum mundi cl̄o cl̄o cl̄o l̄c xxxiix, Antonius Possevinus in Apparatu sacro, tit. *Biblia*, Benedictus Pererius præfat. Commentarii in Genesin, Augustinus Torriellus in Annalibus, ann. mundi cl̄o cl̄o cl̄o cdxlvii, 4. Leonhardus Marius prolegom. Commentarii in Pentateuchum, quæst. iii, sect. 1, Cornelius a Lapide in Deuter. iii, 14. Jacobus Bonfrerius prolegom. in libros Mosis, Nicolaus Serarius proleg. Biblic. cap. xii, Marianus

rianus Victorius in scholiis ad Prologum galeatum Hieronymi, Martinus Becanus Analogia V. & N. Testamenti cap. I, quæst. iv. Quanquam nec desint ex eadem Pontificiorum schola, qui contrarium tueri satagant, uti, v. c. Card. Hosius, in Confessione Petricoviensi cap. LXXX, Sixtus Senensis libro I Bibl. S. tit. *Esdra libri duo*, & libro II, voce *Henoc*, Leo de Castro præfat. in *Esaïam* cap. XLIII, aliique.

iv. Quin Alphonsus Salmeron, ex novem primis Loyolæ sociis unus, qui & Tridentinæ Synodo Romani Pontificis nomine interfuit, Tom. I Comment. in N. T. proleg. ix, can. iv, scribere non dubitat, *Esdram Prophetam restituisse omnes libros sacros, qui interciderant tempore captivitatis Babylonicæ, COMMUNEM fere OMNIUM DOCTORUM ESSE CONSENSUM*. Ubi quidem Erbermannus, Salmeronem cum Bellarmino (qui, teste in vita ipsius Fuligatto lib. II, cap. v, Salmeronis Commentarios recognovit ipse ac censuit,) conciliaturus, obvertit, non dicere Salmeronem, Scripturam universam *PERIISSE* tempore captivitatis Babylonicæ; quandoquidem *VOX INTERCIDERANT*, qua Salmeron utitur, non magis significet interitum omnimodum, quam dispersionem & neglectum custodiæ; indeque hujus dictum bene stare cum sententia Bellarmini, quod scilicet Esdras fuerit instaurator librorum sanctorum, non omnia iterum dictando, sed colligendo & ordinando Scripturas in unum Corpus, quarum partes variis in locis invenerat; & etiam emendando, si quæ depravata erant negligentia Scribarum. Verum non sufficiebat hæc nude ita dicere, sed addenda erat probatio. Certe promiscue Latinis usurpari *perire & interciderere*, vel ex eo liquet, quod est apud Tullium in Oratione pro Dejotaro: *PEREANT amici, dum una inimici INTERCIDANT*. Opponi

Salmeronis
de ea affectio.

Erbermannus frustra conciliare nititur Salmeronem cum Bellarmino.
p. 51.

Erbermanni
inepta Lo-
gica.

vero *intercidere & exflare*, patet ex Plinio, lib. xxxv Nat. Hist. cap. ix. Si ergo interciderunt Scripturæ tempore captivitatis Babylonicae, quod affirmat Salmeron, utiq; non extare potuerunt post illa tempora, & ab Esdra in unum corpus colligi. Sed quale, obsecro, illud est, quod deinde subjungit Erbermannus? Bellarmini *sententia*, inquit, *Salmeronem non adversari, colligitur ex ejus loci scopo. Intendebat enim probare, nullum ex libris canonicis periisse; id verò colligit etiam ex eo, quòd Esdras restituerit omnes libros sacros. Sive enim id factum fuerit recensendo & colligendo dispersa volumina, sive deperdita de novo dictando, nil facit ad Salmeronis intentum.* Bella videlicet illatio: Potuit Salmeron intentum suum, quo nimirum propositum sibi habebat probare, nullum ex libris canonicis periisse, obtinere, etiamsi non adversaretur Bellarmino in quaestione de omnimodo interitu Scripturarum; ergo Salmeron non adversatur Bellarmino in ea quaestione. Idem profecto hoc est, ac si ita colligerem: Potuit Erbermannus intentum suum, quo scilicet propositum sibi habebat convitiis proscindere Protestantes, obtinere, etiamsi non oppugnaret Gerhardi Bellarminum *opiodoçias* testem; ergo Erbermannus non oppugnavit Gerhardi Bellarminum *opiodoçias* testem.

An literæ,
quibus hodi-
erni codices
Hebræi de-
scripti, novi
sint & ab
Esdra in-
venti.

v. Tangit porro Bellarminus heic celebrem istam quaestionem de literis, quibus hodierni Hebræi codices descripti visuntur; sintne videlicet antiqui illi & genuini, quibus ipse Moses ac Prophetæ in suis libris consignandis usi, num vero ab Esdra demum inventi? accedensque posteriori sententiæ: *sine dubio*, inquit, *novas literas habemus.* Sed quia ex instituto controversiam isthanc non pertractat Cardinalis, neque nos eidem heic

heic immorabimur. Solum Bellarmino opponimus ^{Baronius} Collegam ipsius Card. Baronium; qui, ubi in Annali- ^{Bellarmino} bus suis, ad ann. CLXXX, IO, seqq. opinionem de Scriptu- ^{refragatur.} ra prorsus deperdita, & ab Esdra divinitus edocto suæ integritati reddita, impugnasset, mox num. XIII hæc subjungit: *Nec rursum, quod ajunt, Esdras literas Hebraicas commutasse, ac proinde non eo caractere, quo olim exarata est lex, post Esdras haberi conscriptam, probatur antiquorum Hebraeorum auctoritate. Quod si aliqua ab eo facta est commutatio literarum, de quinque finalibus tantum contigisse potuit. Nam Philo Judæus, & Judæorum disertissimus, illa in vita Mos. ipsa linguâ ac caractere, quo antiquitus scripta lex est, sic permansisse semper absque aliqua mutatione usque ad tempora Ptolemæi Philadelphæ, qui eam per Hebræos in Græcum transferri curavit, aperte testatur. Et num. XVII: Si tot ubiq; locorum extabant vetera exemplaria, quomodo verum esse potest, alio caractere Esdras curasse sacra volumina scribi, cum non nisi unius caracteris esse omnes vetustissimi codices reperiantur, nempe Hebraico antiquo caractere conscripti?* Hæc Baronius: præter quem (ut taceam ex eadem schola, alios) Bellarmino quoque heic refragatur celeberrimus ille & in Orientali literatura incomparabilis Jesuita, Athanasius Kircherus, in Oedipo suo Ægyptiaco, Tomo II, sive Gymnasio Hieroglyphico, classe II, capite II, disquisitione II.

CAPUT II.

Hebraicæ textus integritas a Bellarmini impugnatione vindicatur.

Hæretici hujus temporis, ait Bellarminus, odio editio- ^{Pontificii} nis vulgatae, nimium tribuunt editioni Hebraicæ. Rectius ^{verius} ^{dis-} ^{cuntur} ^{odif-} ^{nos:} se editionem

Hebraeam,
quam Pro-
testantes
vulgatam
Latinam.

nos: Pontificii, præpostero amore editionis vulgatæ, ni-
miū derogant editioni Hebraicæ. Non oderunt Prote-
stantes (quos hæreticorū nomine, more Papistico, heic
infamat Bellarminus) versionē vulgatā, sed honorifico
eā loco habent. *Debetur sua laus*, inquit Chemnitius no-
ster eo ipso loco quem Cardinalis heic citat, *quisquis
fuit vetus ille interpres: multa enim sunt non male reddita. Et
utile est, extare certam aliquam versionem, qua in citationi-
bus allegetur: ita tamen, ut vocabulorum emphasis & sententiæ
proprietas ex ipsis fontibus judicetur: ad quos omnino recurren-
dum est, sicuti minus recte, commode, & proprie interpres
reddidisse videtur. Hoc modo nos retinemus & usurpamus ve-
terem versionem.* Pontificii contra, saltim plurimi, iiq;
non postremæ classis, ut versioni vulgatæ sua constet
authentia, quam Tridentina Synodus ei tribuit, co-
dicem Hebraicum adeo depravatam esse contendunt,
ut ejus, prout hodie extat, nulla amplius sit certitudo,
nec ad ipsius exemplaria, quando de fidei rebus agitur,
tuto possit recurri. Ita enim docent, Porchetus in Vi-
ctoria adversus Hebræos parte I, cap. II, XV, Augustinus
Steuchus, Recognit. V. T. ad veritatem Hebraicam,
Franciscus Titelmannus in Collatione super Epistolam
ad Romanos, & in Apologia pro veteri Interprete, Jo-
hannes Mariana in tract. pro editione vulgata, Jaco-
bus Perez, sive Peresius, Valentinus Hispanus, dictus
de Valentia, Episcopus Christopolitanus, præfatione
in Psalmos, Wilhelmus Lindanus, Episcopus Ruræmun-
denfis, præfatione libr. de optimo genere interpretan-
di Scripturas, item lib. I, cap. II, Melchior Canus, lib. II
Locorum Theol. cap. XIII, &, qui illum heic sequitur,
Gregorius de Valentia, lib. III Anal. fidei cap. V; Tho-
mas Stapletonus, Relectione princip. fidei doctrinali-
um, controu. V, quæst. III, art. I, Alphonsus Salmeron,
tom.

tom. I Commentar. pag. 29. Antonius Possevinus, lib.
II Bibliothecæ selectæ cap. VI, Christophorus a Sacro-
bosco, Defens. decreti Tridentini de autoritate editio-
nis vulgatæ parte I, cap. III, Hector Pintus, Comment.
in Dan. VII, Leo Castrius, tract. de translatione Scri-
pturarum, qui præmittitur ejusdem in Esaiam Com-
mentariis, Domin. Garfias, proæmio propugnac. reli-
gionis Christianæ, Jacobus Bonfrerius, præloquio Pen-
tateucho præmisso cap. XIIII, sect. III, Blasius Viegas,
Comment. in Apocal. I, sect. XII, §. II, Joh. Lorinus,
Comment. in II Petri I, 19. Gordonus Huntlaus in Epi-
tome, contr. I, cap. VI, IIX.

II. Sed unde, obsecro, probat Bellarminus istud
suum effatum, Protestantes nimiū tribuere editioni He-
braicæ? Calvinus enim, ait, in *Antidoto Concilii Tridentini*, nec
non Kemnitius in *Examine ejusdem Concilii*, & Georgius Major
præfatione in *Psalms*, omnia examinari & emendari volunt ad
Hebræum textum, quem purissimum fontem non semel appellant.
Verum, si id est nimiū tribuere editioni Hebraicæ, ni-
miū eidem tribuerint necesse est Hieronymum, Au-
gustinum, Hilarium, Cassiodorum, imo ex ipsa Pontifi-
ciorum ecclesia doctores quosdam primarios. Hiero-
nymus quippe Epistola XXIX, ad Luciniū: *Ut veterum, in* Testimonia
librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est: Patrum &
ita novorum Græci sermonis normam desiderat. Quæ verba Doctorum
repetuntur c. ut veterum, dist. X. Idem Hieronymus Epi- Pontificio-
stola CXXXV, ad Suniam & Fretelam: Sicut in Novo Te- rum pro au-
stamento, quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter toritate tex-
exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, tus Hebræi.
quonovum scriptum est instrumentum: ita in Veteri Testamen-
to, si quando inter Græcos Latinosq; diverfitas est, ad Hebræi-
cam recurrimus veritatem; ut, quidquid de fonte proficiscitur,
boc

hoc quæramus in rivulis. Iterum Comment. ad Zach. iix, 19. Cogimur ad Hebræos recurrere, & scientia veritatem de fonte magis quam de rivulis querere. Quæ repetuntur c. Junium, dist. LXXVI. Confer Epistolam cxxxii, ad Vitalem, Epistolam cxli, ad Marcellam, Epist. ciii, ad Desiderium, sive præfationem in Pentateuchum; præfationem item in Josue, librum adversus Helvidium, & alia passim loca. Augustinus libro ii de Doctrina Christiana capite xi: Latine lingue homines duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem habent opus, Hebræa scilicet & Græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas. Confer ejusdem libri caput xiiii. Idem etiam libro xv de Civ. Dei cap. xiiii: Quum diversum aliquid in utrisq; codicibus invenitur, ----- ei lingue potius credatur, unde est in aliam per interpretes facta translatio. & capite xiv: Illa numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos invenitur & nostros, ----- si quid habet ita diversum, ut verum esse utrumq; non possit, rerum gestarum fides ab ea lingue repetenda est, ex qua interpretatum est quod habemus. Hilarius in Psalmum cxliix: Frequenter admonimus, non posse satisfactionem intelligentia ex Latinitatis translatione præstari. Cassiodorus libro i Institut. divinarum lectionum cap. xv: Quod si alia verba reperiuntur absurde posita, aut ex aliis codicibus, quos B. Hieronymus in editione LXX Interpretum emendavit, vel quos ipse ex Hebræo transtulit, intrepide corrigenda sunt. ----- Decet enim, ut, unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio. Franciscus Ximenius, Cardinalis, Archiepiscopus Toletanus, & Hispaniarum Archicancellarius, præfatione in Biblia Complutensia ad Leonem. X: Ubiq; Latinorum codicum varietas est, aut depravata lectionis suspicio, (id quod librariorum imperitia simul & negligentia,

gligentia frequentissime accidere videmus) ad primam Scri-
pturæ originem recurrendum est, sicut Beatus Hieronymus
& Augustinus, ac ceteri ecclesiastici tractatores admonent;
ita ut librorum Veteris Testamenti sinceritas ex Hebraica veri-
tate, Novi autem ex Græcis exemplaribus examinetur. Ad-
de ejusdem prologum de variis Bibliorum tractatori-
bus. Card. Cajetanus, (cujus illustria, quibus ab ipso-
met Bellarmino aliisque primariis Pontificiis ornatur,
encomia recitavimus in tractatu de Canone, capite x,
19.) præfatione in libros Mosaicos: *Intendo juxta Hebrai-
cam veritatem textum exponere, ubi diversa occurrerit sen-
tentia in vulgata editione & in Hebraico textu. Non enim
interpretis Græci aut Latini, sed ipsius tantum Hebraei textus au-
thoritas est, quam complecti cogimur & complectimur fideles
omnes, Josephus Acosta, Jesuita, (vir, Philippo Alegam- Bibl. Jes.
be teste, ingenio præstanti, acri judicio, labore indefesso, fa- p. 281.
cundia doctrinæ, præstans, & qui omne disciplinarum genus
didicit & professus est) libro II de Christo revelato cap. xv:
Quid amplius Latino aut Græco concedendum est, quam ut
tunc habeatur interpretatio bona, cum concordat originali lin-
gua? autoritas autem divina tota penes illam linguam sit, in
qua sacer scriptor edidit primum. Benedictus Arias Mon-
tanus, qui Concilio Tridentino ipse interfuit, in præ-
fatione super opus Biblicum Regium operose conten-
dit ac demonstrat, omnia, de quibus in Bibliorum in-
terpretatione dubitatio suboritur, ad Hebraicam veri-
tatem in Veteri, & Græci sermonis formam in Novo
Testamento examinanda esse. Adde Ludovicum Vi-
vem Commentar. in Augustini libr. xv de Civ. DEI, cap.
xi & xiii, Johannem Driedonem libr. II de Scripturis &
dogmatibus ecclesiasticis, cap. 1, Marcum Marinum
præfat. in Arcam Noë; & quæ præterea afferimus infra*

B

capite

capite VII. Refer item huc e Pontificiorum schola, qui id, quod jamjam memorati scriptores faciendum dicunt, ac argumentis firmant, in praxi observant, emendando scilicet & corrigendo Latinum textum ex Hebræo & Græco. Quorum catalogum sic satis longum exhibet laboriosissimus noster Gerhardus in sua Confessione Catholica lib. II, artic. I, cap. II, pag. 147. seqq.

III. Atque ita relinquitur, non solos Protestantes omnia examinari & emendari velle ad Hebræum textum, uti Bellarminus lectori persuadere conatur; sed velle idem Ecclesiæ doctores vetustissimos, velle ex ipsismet Pontificiis scriptoribus doctissimos nominatissi-

Jud. 7, 22.

mosq; Quamquam, Midianitarum more, mutua heic cæde se truncent, qui alias de concordia tanto opere gloriantur. Dum enim, quos paulo ante citavimus, auctores, textum Latinum ad Hebræum & Græcum exigendum, indeq; emendandum & corrigendum esse

Pontificii
Hebræo textui detractantes.

contendunt, contra Gregorius de Valentia, tom. III, disp. I, quæst. I, puncto VII, §. XLIII, conceptis verbis: *Græci, inquit, & Hebraici codices, sicubi a nostra editione vulgata Latina dissident, per nostram corrigendi & emendandi sunt.* Sic & Martinus Antonius Delrio Proloq. in Pharum Sapientiæ cap. III, reg. VII: *In quibus Hebræa conveniunt cum Latina vulgata dictis, sunt certa & infallibilis veritatis; in quibus dissident, sunt corrigenda ex Latino, non contra.* Eodem modo Johannes Eusebius Nieremberger libro VI de Origine S. Scripturæ cap. XXIII: *Latinus textus non est corrigendus per Hebraicum, sed Hebraicus per Latinum.* Et Gretserus in sua Defensione infra capite XI: *Si fontes in dogmate aliquo fidei vel morum à vulgata editione dissentiant, fontes, tanquam turbide fluentes, depurandi & expurgandi sunt ad latinam vulgatam editionem.* Sic illi

fol. 570.

Jesu-

Jesuitæ: cum quibus confer Melchiorem Canum lib. 11 Locorum cap. xiii, seq. Johannem Azorium lib. iix Institutionum Moralium cap. iii, aliosq;

iv. At operæ pretium erit, expendere loca illa, *Locus Es. 9.* quæ in textu Hebræo corrupta esse suspicatur Bellar. *6. confide-* minus. Primum igitur ait, Calvinum, qui alias pro *ratur.* puritate Codicis Hebræi pugnet, Institut. cap. vi, §. xi, (in recentioribus editionibus locus extat lib. i, cap. xiii, §. ix,) contendere, II. ix, 6. esse legendum, & *vocabitur admirabilis*; cum Hebræus textus hodie non habeat *נִקְרָא* *vocabitur*, sed *נִקְרָא* *vocabit*. Ubi non urgebo, neque in veteribus Calvini Institutionibus, quas mihi quidem videre contigit, nec in recentioribus, haberi illa verba: & *VOCABITUR admirabilis*; sed ita locum Prophetæ citari: *hoc est nomen, quo VOCABUNT eum, Deus fortis, Pater futuri seculi*; tantum mirari subit, proferri hæc talia abs Bellarmino, qui ipsemet in suis Hebræicæ lin- *Bell ex suis* *ipius hypo-* *thesibus con-* *sutatur.* guæ Institutionibus parte iv, cap. iv, 7. observandum monet, apud Hebræos non raro usurpari tertiam personam *verbi Activi in Passiva significatione*; idq; probat exemplo petito ex Gen. xvi, 14. ubi *נִקְרָא* vertendum esse ait (non per *vocavit*, sed) per *vocatum est*. Sane quemadmodum consequentia nauci est, si ita colligas: Bellarminus contendit, esse legendum Gen. xvi, *propterea vocatus est puteus*; at Hebræus textus modo non habet, *vocatus est*, *נִקְרָא*, sed *vocabit*, *נִקְרָא*, ergo confessione Bellarmini turbidus heic fluit Scripturæ fons: sic pari ratione nihili est illa Cardinalis sequela: Calvinus contendit, esse legendum II. ix, & *vocabitur admirabilis*, at Hebræus textus modo non habet, *vocabitur*, *נִקְרָא*, sed *vocabit*, *נִקְרָא*, ergo confessione Calvini turbidus heic fluit ille fons, quem ipse idem ubiq; purum fluere volebat. Uti

enim Bellarminus ex Hebrææ linguæ idiotismo ibi נָקַד
 נָקַד recte vertit passive, nec ullam translatio isthæc se-
 cum vehit depravationis textus Hebræi suspicionem:
 sic non minus recte ex eodem principio, citra ullam
 turbati fontis suspicionem, passive heic reddi potest נָקַד
 נָקַד; quemadmodū sane ita etiam redditur in trans-
 latione Latina, abs Sancte Pagnino, autore Pontifi-
 cio, primum adornata, Benedicti vero Ariæ Montani
 aliorumque Hebrææ linguæ peritissimorum collato
 studio ad Hebraicam dictionem diligentissime expen-
 sa, ac toti tandem Lovaniensi Academiæ probata, uti
 ex præfatione liquet. Audiatur quoque heic Jesuita
 ille celeberrimus, Johannes de Pineda, qui ad Job. iii, 3.
Latinus, inquit, *interpret leniter atq; latine, & quod pro cu-
 jusq; palato ad plura referri possit, (נָקַד) in qua dictum est,
 reddit, & quidem multo, quam alii Hebræi antes, sapientius
 & verius. Nam QUEDAM SUNT IN HEBRÆO ACTIVA, QUÆ
 DEBENT PASSIVE ET IMPERSONALITER EXPONI; sicut Gen.
 15. v. 6. Reputatum est illi ad justitiam, in Hebræo, repu-
 tavit; & Es. 9. v. 6. Et VOCABITUR nomen ejus, in Hebræo,
 VOCABIT. Idem Commentar. in hunc ipsum Esaiæ locum
 multis exemplis firmat Franciscus Forerius, ex Triden-
 tinis unus. Adde & Augustinum Steuchum, (quem
 virum æterna dignum memoria, & Italia verum ornamento
 appellat Possevinus) ad Gen. ix, 6. Benedictum Pe-
 rierium, Jesuitam, (in cujus scriptis, Philippo Alegambe
 asserente, tantum apparet ingenium, tanta doctrina atq; elo-
 quentia, tanta rerum omnium comprehensio, ut super ea caneum
 sit lucernam Solis lumini inferre,) ad Gen. xv, 6. Franciscū
 Riberam, iterum Jesuitam, (cui, teste rursus Ale-
 gambe, etiam miraculis autoritatem fuisse conciliatam
 credunt Pontificii) in Mich. ii, num. xvii. Quod autem
 porro*

Bibl. Jes.
 p. 61.

l. c. p. 132.

porro Bellarminus ait, Calvinum non ignorasse, vulgatam editionem, quantum ad lectionem loci Es. ix, 6. meliorem esse quam Hebraicam, siquidem reprehendat Judæos, ita lectionem invertentes: *hoc est nomen, quod vocabit eum Deus fortis, Pater futuri seculi*; & sic epitheta illa: *Deus fortis, Pater futuri seculi*, non ad filium, sed ad Deum Patrem referentes; id quam sit frivolum, videt quisvis. Neque enim eo nomine Judæos arguit Calvinus, quod in Hebræo legant יְהוָה , sed quod verbum hoc connectant cum substantivo אֱלֹהִים , quasi id, una cum subjunctis epithetis, heic esset subjectum prædicationis, hoc pacto: *Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit nomen ejus Principem pacis*. Quam construendi rationem oppido absurdam esse, & violentam contextus perversionem, nemo sanus negaverit. Vide seipsum fatis explicantem Calvinum Commentario in hunc Esaia locum.

v. Excipit Gretserus, non ignorasse Bellarminum, Gretseri etiam illam lectionem, & vocabit, ita tandem explicari posse, ut verum sensum reddat, Christi, gloriam & divinitatem nobis prædicet; sed quaritur, inquit, utra lectio hoc melius, aptius, & evidentius contra Judæos Christi hostes efficiat; illane; & vocabitur; an illa; & vocabit nomen ejus, &c. Et nisi prodigiosus stupor Prædicantem (Hunnium) haberet, perspicue cerneret, illam lectionem: & vocabitur nomen ejus admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis; longe esse aptiorem ad Christi majestatem & divinitatem à Judæorum perfidia asserendam; & consequenter primigeniam genuinamq; lectionem non esse illam, quam hodie textus Hebraeus representat: & vocabitur; sed illam: & vocabitur. Ad eum modum Gretserus: qui mirabilem, more suo, heic iterum disputatorem agit. Responsio.

mūm pervertit statum controversiæ; *queritur*, inqui-
 ens, *utra lectio hoc melius, aptius, & evidentius contra Judæos, Christi hostes, efficiat.* Neque enim in præsens quæ-
 stio est, an, si in Hebræo legatur יְקָרִי, facilius & evi-
 dentius ex dicto Esaias elici possit sensus, quem inten-
 dit Propheta, quam si legatur יְקָרִי, sed, num poste-
 rior hæc vox, quæ hodie in codicibus visitur, sit ipsa
 illa, qua usus fuit Esaias, quando suam ex sancti Spiri-
 tus afflatu is consignavit prophetiam; an vero humano
 sive errore sive crimine infarsa sit textui sacro, vice
 יְקָרִי, quod olim ibi extiterit. Nam quod scribit
 Gretserus, si illa lectio: *& vocabitur*, aptior sit ad Chri-
 sti majestatem & divinitatem a Judæorum perfidia asse-
 rendam, quam ea altera: *& vocabit*, sequi, primigeni-
 am genuinamq; lectionem non esse illam, quam hodie
 textus Hebræus repræsentat; *& vocabit* (יְקָרִי) sed istā:
& vocabitur (יְקָרִי) id nihili omnino est; cum non illi-
 co, quidquid nobis videtur magis aptum ad convin-
 cendos & refellendos sive Judæos, sive alios veritatis
 hostes, id ita scriptum fuerit ab autoribus *ἱερογλωσσοις*.
 Capensis exemplum. Urgent orthodoxi pro adstruen-
 da æterna filii Dei generatione verba Psalmi II, 7. *Dom-
 nus dixit mihi: filius meus es, ילדתיך אֵנִי הוּא* ego hodie ge-
 nui te. Neo-Photiniani, sive Sociniani, uti inter alia ex
 Catechesi Racoviensi, tit. de Cognitione Christi, cap. I,
 quæst. XIX, patet, heic excipiunt, nihil in isto textu ha-
 beri de æternitate. *Etenim*, inquirunt, *cum vox HODIE
 certum tempus designet, pro æternitate denotare non potest.*
 Heic ergo si quis dicere vellet, Hebræum textum esse
 corruptum, nec legendum הוּא, ut moderni codices
 habent, sed מנצח, cum posterior hæc lectio longe
 sit aptior ad CHRISTI æternitatem & divinitatem a So-
 cinista-

cinistarum perfidia asserendam; si quis, inquam, eum
 in modum heic procedere vellet, annon piorum omni-
 um indignationem esset provocaturus? Ejusdem ve-
 ro census est illa, de qua paulo ante loquebamur, col-
 lectio Gretseri. Qui nec porro dextrum se magis Theo- *Gretseri ca-*
 logum præstat, dum ita pergit: *Quid inde conficias, si lumnia.*
hoc modo cum Judæis Esaianum locum explices: Et no-
 men ejus, *hoc est*, parvuli, qui natus est nobis, & filii,
 qui datus est nobis, vocabit, *hoc est*, statuet, decernet,
 imponet, sive indet, Admirabilis, Consiliarius, Deus,
 fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. *Annon, qui lo-*
cum Isaia in hunc modum explanat, Judæorum & Arianorum,
causam strenue agit ac propugnat? Sic profecto est, Gretse- *Ejus depul-*
 re; qui locum Isaia in hunc modum explanat, Judæo- *sio.*
 rum & Arianorum causam strenue agit ac propugnat.
 Sed quorsum id mones, obsecro? an, ut propugnati si-
 ve Judaismi sive Arianismi reos agas Protestantes? Ita
 vero tuumerit, nominare illos, qui e Protestantium
 ecclesia locum Isaia istum in modum explanarint. No-
 strorum sane unanimis est sententia, *אֱלֹהֵינוּ* aut ver-
 tendum esse cum Ionathane Chaldæo passive, aut, si
 activum retineatur, subintelligendum Nominativum
 convenientem; ut sensus sit: hic vel ille, quicumque
 vocaverit, ille vocabit eum admirabilem, Consiliari-
 um, Deum fortem. Atque ita nomina illa in textu ex-
 pressa dicimus heic esse, non, ut Judæi somniant, Dei
 nominantis, sed filii nominati. Sicut alias quoque ex-
 emplorum Biblicorum inductione constat, *in sensu no-*
menclatura, nomen postpositum phrasi *אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ*, sive *אֱלֹהֵינוּ*
active, sive passive sumatur, esse non denominantis, sed denomi-
nati; uti in sua Schola Isaiana ad præsentem locum bene
 notat honoratissimus Collega D. Augustus Varenius.
 Vide

Vide inter alia Gen. iv, 25. 26. v, 2. 3. xxv, 25. 26. xxxiix, 30. Quo observato, sponte sua ruunt, quæ præterea heic pro Iudæis adversus Hunnium nostrum declamat Gretserus. Sed conunc misso, ad Bellarminum red-
eamus.

Locus Je-
rem. 23, 6.
expenditur.

vi. Urget is amplius, pro ostendendo fonte ex
ipfius Calvini professione corrupto, quod hic velit, Je-
remiæ xxiii, 6. esse legendum: *Et hoc est nomen, quod*
vocabunt eum, Dominus Justitia nostra; cum fons Hebrai-
cus constanter habeat יקראו vocabit eum, non יקראוהו vo-
cabunt eum. Ubi rursus missum facientes, quod minus
curate denuo verba Calvini citentur, ut qui non ha-
bet *ו* vocabunt, sed ita: *Nibil dilucidius Jeremia loco qua-*
ri potest, hoc fore nomen, quo VOCABITUR germen Davidis, Je-
hova justitia nostra; hoc missum facientes, inquam, di-
cimus, Sanctem etiam Pagninum, & Ariam Montanum,
Pontificios celebratissimos, in sua translatione Latina
legere heic, vocabunt eum, neque tamen propterea fin-
gere depravationem textus Hebraici, & pro יקראו cum
Bellarmino substituere יקראוהו, sed pro genuina no-
biscum agnoscere lectionem, quam hodierni codices
exhibent. Ita i Regg. xxii, 38. vulgata Latina habet:
& LAVERUNT currum ejus; quomodo item LXX: καὶ ἀνέ-
ψαν; Hebræi vero codices constanter legunt, *וַיִּשְׂפֹּךְ*
lavit: Amos. iv, 2. Latina habet: & levabunt vos in contis;
LXX: καὶ λήψονται; at Hebræus textus, וַיִּשְׂפֹּךְ & tollet. Num-
quid ergo & heic fontem turbidum fluere dicet Bellar-
minus? Sane Glassius noster, cum ipsa LXXXII V. T. lo-
ca collegisset, quæ corrupta esse Iesuita Iacobus Gor-
donus Huntlaus aliique nonnulli vel suspicantur, vel
palam affirmant, nec minimam ibi mentionem facit
horum, quæ dixi, locorum, ac si nempe depravationem
in fonte

in fonte experta esse cuiquam crederentur. Scilicet observandum heic, quod in canonibus, Commentario in Prophetas majores præmissis, canone xvi, inculcat Cornelius a Lapide; *Propheta*, scribens, *utuntur multiplici Enallage*; & quidem in specie *Enallage Numeri*, ut à singulari transeant in pluralem, & è contrario, præsertim cum agunt de populo, vel cætu hominum: hic enim collectivè, qua *populus*, est singularis, distributive vero, qua multos complectitur, est pluralis. Quocirca tunc singulare nomen aut verbum accipitur collectivè, & significat *QUISQUE*. Confer heic Christophorum de Castro, Iesuitam itidem celeberrimum, ad locum Jeremiæ, de quo in præsentì agimus; ubi, quod verba ista a permultis Hebræis per enallagen numeri explicentur, operose probat: quamvis ex ejusdem quoque Castrii sententia verbum singulare *יְהוָה* recte referatur ad substantiva quæ præcesserunt, *Juda* & *Israel*; ut ita fluat textus: *In diebus ejus (germinis Davidis) salvabitur Juda, & Israel habitabit in confidentia: & hoc est nomen ejus (germinis) quod vocabit (Juda & Israel) illum, Ithova justitia nostra.* Quæ expositio, utiq; satis commoda, si admittatur, nemo tam erit ineptus, ut dicat, qui locum Jeremiæ ita reddit (quemadmodum abs Calvino illum reddi ait Bellarminus) *hoc est nomen, quod VOCABUNT (Juda & Israel) eum, Dominus Justitia nostra*; eo ipso textum Hebræum arguere alicujus depravationis. Etenim quid notius, quam in Latina lingua, per syllepsin, quam vocant, numerorum, duobus nominibus singularibus addi verbum plurale? quomodo Virgilius *Æneid.* 11, 316.

furor iraque mentem

precipitant.

vii. Ulterius Bellarminus pro fontis Hebræi ^{De loco} corruptione demonstranda adducit decantatissimum ^{Pf. 22, 17.} illud,

G

illud,

illud, ex Psalmo xxii, 17. כָּאֵרִי *Nemo*, inquit, *Christiano-*
rum est, qui non legat: foderunt manus meas & pedes
meos, textus vero Hebraici legunt כָּאֵרִי chaari, id est, sicut
leo, non, foderunt, quod dicitur כָּרִי charu. Hic nimirum
ille locus est, quo in primis triumphare solent אֲפֻסְאֵי
Hebraicæ hostes, quique adeo eruditos vehementer
exercuit. Eorum nonnulli, cum cætera fontium He-
bræorum integritatem constanter defendant, in hoc
uno fere corruptionem agnoscunt; alii vero nec heic
quidem mendum ulla ratione in textum irrepsisse, ad-
mittere volunt, sed כָּאֵרִי retinendum docent. Quan-
quam non eodem modo suam hanc illi sententiam tue-
antur. Vide inter alios, qui fuscè materiam isthanc &
ex instituto persequuntur, Salomonem Glassium lib. i
Philologiæ sacræ, tract. i, parte ii, sect. ii, num. XLIX,
Christophorum Helvicum Appendice iii Elenchi Ju-
daici, (quæ est disputatio xiv tomi iv Giessensis) num.
XLVI, seq. Gisbertum Voetium parte i disp. Theolog,
selectarum, disp. iv, quæ est de insolubilibus Scripturæ,
num. iv, Jo. Henr. Hottingerum lib. i Thesauri Philolo-
gici cap. ii, quæst. iv. Quidquid sit; Bellarmino sane,
quo cum nobis in præsentiares est, nullo heic negotio
in occursum iri potest. Etenim diserte is, paulo infe-
rius: In Masoreth, ait, monent Rabbini, in Psal. 22, scribi
debere כָּרִי charu, non כָּאֵרִי chaari; ex quo evidenter colligi-
tur, errore Scribarum nunc legi כָּאֵרִי chaari. Quod si au-
tem describentium tantum modo errore in textum sa-
crum irrepsit כָּאֵרִי, idque notarunt Masoretæ, quid
nobis locum istum objicit Cardinalis? qui utiq; ejus-
cemodi sphalmata quædam in codice Hebræo occur-
rere, haud imus inficias. Cum enim (verba recito Glas-
sii, viri in his talibus exercitatissimi, quæ habentur loco
paulo

paulo ante laudato, parte I, pag. m. 7.) *textus sacri*, à *Textus He-*
Scripturae Mosaicæ primordio ad solutam usq; captivitatem Bā- *bræus quo*
bylonicam, variè descripti fuerint, fieri facile potuit, ut Scri- *sensu a Pro-*
barum incuriâ quadam σφάλματα orthographica, non qui- *testantibus*
dem in sententiis, sed in aliquibus elementis, irreperent, & *dicatur in-*
continuatâ deinceps serie in plura diffunderentur exemplaria. *corruptus.*
Isti igitur incommodo ut remedium adhiberent Masora autores, *Masoretæ.*
(quos ab ipso Esdra & reliquis מְסֹרֵת הַגְּדִלָּה viris Syn-
agogæ magnæ, eruditè deducit Buxtorff. in Tiberiade
seu Comment. Masoretico) voces in contextum plerorumq; vo-
luminum diu receptas reliquerunt integras, (nec enim religio-
nis causâ quicquam ausi mutare) sed emendationem, vel ex fide
aliorum probatorum exemplarium, vel suo, eog; sano, iudicio,
in margine indicarunt. Ita Glassius: qui, quæ dixerat, evi-
dentibus statim exemplis it probatum, (v. c. quod 1
Sam. iv, 13, in textu scribitur ׀), Masoretæ vero in mar-
gine reponant ׀, ubi prius mendosum esse, in aprico,) p. 8.
& deinde subdit: Ex hujus igitur generis Masoreticis notis si
quis corruptelas sacri Hebræi textus (prout nostris temporibus
extat, & à nobis Christianis usurpatur) probare satagat, eum
ἀπώστια mentis laborare meritò dicemus, cum illarum vocum,
quæ olim mendosè erant scripta, emendationem à viris doctissi-
mis, & ex probatis authenticisq; exemplaribus adornatam, no-
ta ille exhibeant. Idem paulo inferius, ubi demonstra- *p. 19.*
turus erat, quod ne quidem per inscitiam vel incuriam
a librariis textus V. T. Hebræus fuerit depravatus: Hic
verò, ait, distinguendum esse videtur inter tempus Masoretæ-
rum labores antegressum, & inter tempus eosdem insecutum.
In illo, per tot librariorum transcriptiones, textus sacro quedam
illata fuisse menda, non negamus, uti supra etiam dictum. Post-
quam autem Masora non sine divino ductu conscripta fuit, po-
tuisse hætenus vel posse, ad consummationem usq; sæculi, uni-
versale

versale erratum corruptelamq; textui Hebræo inferri, quin statim animadverti & puritati pristinae restitui queat, fortiter negamus.

Explicatio
status con-
troversie
alterior.

ix. Ubi, dum UNIVERSALIS ERRATI mentionem Glassius facit, alterum, quod adversus Bellarminum heic observandum, nobis suggerit. Scilicet, quando textus Hebræi integritatem propugnamus, non est quaestio de unius vel alterius codicis depravatione, qua in puncto, vel accentu, vel litera, vel etiam integra dictione occurrit, sive ex incuria, sive data opera fuerit facta: sed hoc quaeritur, an textus Hebræus in se ac UNIVERSALITER IN OMNIBUS CODICIBUS ita sit corruptus, ut ex aliorum probatorum & integrorum exemplarium inspectione mendum illud corrigi nequeat: quæ sunt verba Gerhardi nostri, lib. II Confess. Catholicæ, artic. I, cap. II, th. II, in §. I. cui, ut & paulo ante laudato Glassio, ex Reformatis heic, inter alios, ὀμόψυχος est doctissimus vir, Andreas Rivetus, dum in sua ad Scripturam S. Isagoge, cap. IX, 18. ita in hanc rem scribit: *Controversia non est de QUIBUSDAM codicibus Ebræis, sed IN UNIVERSUM de OMNIBUS: vel de levibus quibusdam erratis in multis exemplaribus, ex scriptorum vel incuria vel inscitia admixtis; id enim negari nec potest, nec debet. Sed status controversia is est; an nulla hoc tempore reperiantur exemplaria Ebraica eousq; pura, ut, ex collatione, in omnibus ad salutem necessariis veritas deprehendi possit lectionis, quam Sp. sanctus suis amanuensibus dictavit.* Similiter alii. Quæ cum ita se habeant, apparet sane, immerito sententiæ nostræ opponi כנרן.

Non omnes
Codices le-
gunt Caari

ix. Etenim non omnes in universum codices Hebræos legere כנרן, sed extare olimque extitisse exemplaria, non כנרן sed כנרן exhibentia, primo testis esse potest Græcorum translatio, ὠσοξαν, quæ clare innuit, legisse

legisse eos in suo, quo usi sunt, exemplari כָּרָה, vel etiam כָּאָרָה (per epenthesin literæ N, qualis est in כָּאָרָה, Hof. x, 14. & in כָּאָרָה, Zach. xiv, 10.) a radice כָּרָה *fodere*: testis item est quæ eodem modo legit, versio Syriaca. Porro quod nec Aquila Ponticus, *homo eruditissimus lingua Hebraica, & verbum de verbo exprimens*, uti eum laudat Hieronymus ad Es. XLIX, 5. *quig*, ut idem ait Hieronymus Epist. CXXXIIX, ad Marcellam) *verborum Hebræorum diligentissimus explicator*; quod, inquam, nec Aquila iste in Hebræo legerit כָּאָרָה, ut quidem illud notat, *sicut leo*, inde perspicuum est, quod in versione sua, vix dum exacto centesimo a CHRISTI ascensione anno edita, habet ἡχουαυ, utique non Nomen, sed Verbum plurale, in codice, quo usus fuit, Hebraico extitisse, hoc ipso innuens: quidquid etiam sit de τῶ ἡχουαυ, quod Hebræo כָּרָה non satis videtur respondere. Nempe putavit, radicem esse כָּרָה, & N loco ך, ut saepe. Hoc verbum cum nuspiam reperisset, sciretq;, linguam Syram Hebrææ propaginem esse, N radicale censere maluit, & verbum כָּרָה deinceps apud Syros vestigavit, ubi deprehendit illud ἐν ἑσθῆσι vel ἀγύβῃς significationem obtinere. Quare כָּאָרָה ex idiomate Syriaco reddidit ἡχουαυ, id est, turpiter tractarunt, seu scedarunt; utiloquitur ille Christianorum Rabbinus, Johannes Buxtorfius, in quadam diatribe, quam ex msc. exhibet Voëtius loco num. VII citato. Confer quoque heic Nicolaum Fullerum, lib. III Miscell. sacrorum, cap. XII. Amplius R. Jacob ben Chajim (qui vixit circa annum Domini 1510, & a Daniele Bombergo, primo Typographo Hebraico, ad correcturam Hebræicorū fuit adscitus, cujus etiam instinctu Biblia Hebræa cum Masora magna & parva in ordinem redegit præloque commisit) in Masora magna, in ordine literarum Alphabetico כָּרָה, ad vocem אָרָה, & inde ad כָּאָרָה Psalmi XXII:

In aliquot libris emendatis, ait, reperi scriptum כָּאֵר. Johannes item Isaac, ex Judæo Pontificius & Professor Coloniensis, libro II adversus Lindanum, suum quondam discipulum; Ego, inquit, Johannes Isaac ipsa veritate & bona conscientia testari possum, quod hujusmodi Psalterium apud avum meum viderim, ubi in textu scriptum erat כָּאֵר. Sic quoque Gerhardus in Exegesi Loci de Scriptura, cap. XIV, 330. In Bibliotheca Academia nostræ Jenensis habetur Codex Hebræus manuscriptus, qui legit כָּאֵר. Quid? quod Gilbertus Genebrardus, Hebraicarum literarum per multos annos in Parisiensi Academia Professor, & post Aquensis Archiepiscopus, in suis ad præsentem locum notis, doctissimorum Judæorum testimoniis probare fatagit, optima & antiquissima exemplaria habere כָּאֵר. Quin ipse Huntlaus, ille acerrimus alias præceteris Hebræicæ veritatis impugnator, tomo I Epitomes, Controv. I, cap. X: Scio, scribit, non paucos libros Judæorum habere in ipso textu כָּאֵר, b. e. foderunt. Addeſis Gerardum Veluykum, in appendice libri, quæ inscripsit, Itinera deserti, Andradium lib. IV Defensionis fidei Tridentinæ, Petrum Galatinum de Arcanis Catholicæ veritatis libro I, cap. IIX, ac lib. IIX, cap. XVII; & observa insuper, quod Biblia Complutensia, an. MDLXX, cura Card. Ximenii, & cum privilegio Papæ Leonis X, edita legant כָּאֵר. Sed quid opus his immorari diutius, cū ipse Bellarminus, quo cum nobis res est, non admittat universalem loci nostri Davidici depravationem; uti ex his, quæ supra ex eodem producebamus, facile liquet, & agnoscit insuper Apologeta ejus Gretserus. Ad alia itaque pergimus.

col. 455.

De loco
Ps. 19. 5.

X. Provocat etiam Bellarminus ad Psalm. XIX, 5. ubi Hebraici codices legunt; *In omnem terram exiit* קוּפּ *linea sive perpendicularum eorum; cum tamen LXX*
verte-

verterint $\Phi\theta\gamma\gamma\text{ } \textcircled{\text{C}}$ αυτων; & horum versionem appro-
baverit Apostolus Rom. x, 18. imo & Hieronymus ad
literam reddiderit ex Hebræo: *exiit sonus eorum*. Unde
necessum esse ait, aut Paulum & Hieronymum repre-
hendere, aut certe fateri, fontem hoc loco non esse pu-
rum. Verisimile autem esse putat, legi debere, $\textcircled{\text{C}}$ ק
quandoquidem una litera tantum addita, ex $\textcircled{\text{C}}$ ק fiat
 $\textcircled{\text{C}}$ ק.

XI. Verumenimvero, si, quotiescunque vel in
sua translatione LXX, vel in citationibus ex Veteri Te-
stamento Evangelistæ & Apostoli, in uno vel altero
verbo discrepant a textu Hebræo, illico inferendum
sit, Hebræū textū esse corruptum, corruptus quoq; erit
in Hebræo locus Mich. v, 1. in aliquot verbis discre-
pans a textu Græco Matthæi ii, 6. corruptus erit locus
Eccl. xxix, 16. itidem discrepans a versione LXX vira-
li, tum ab allegatione Paulina Rom. ix, 33. corrupti
erunt in Hebraico textu multi loci alii, quos tamen de-
pravationis nec insimulant Pontificii, nec insimulare
possunt, ni ipsi suæ translationi vulgatæ, Hebræum co-
dicem heic sequenti, dicam scribere velint. Scilicet
LXX Interpretibus, & Evangelistis atque Apostolis, *cura
fuit, non verba & syllabas aucupari, sed sententias dogmatum
ponere; indeque non semper in translatione & allegatio-
ne sua verbum expresserunt e verbo, sed $\textcircled{\text{C}}$ ϑεσικῶς eundem
sensum aliis sermonibus indicarunt: ---- sensum quasi verunt,
non verba; nec magnopere de ordine sermonibusq; curarunt,
dum intellectui res pateret; uti loquitur ille Scripturarum
doctissimus interpres Hieronymus, Epistola ci, ad Pama-
machium, de optimo genere interpretandi: ubi et-
iam, quod dicit, pluribus in medium allatis exemplis
dat probatum. Quemadmodum ergo alias non se-
mel,*

LXX In-
terpp. & N.
T. scriptores
non semper
singula ver-
ba locorum
V.T. expri-
munt.

Pontificiorū
suffragium.

p. 54.

Gretseri
exceptio.
col. 456.

mel, sic etiam in exprimendo loco Psalmi XIX, sensum magis quam verba respexerunt LXX & Apostolus, pro linea seu norma substituentes prædicationem vel doctrinam, quod nihil aliud quam ista per eam abs Davide intelligatur; sicut & ipse Paulus doctrinam Apostolicam alias *κανόνα, normam & lineam*, appellat Gal. VI, 16. Philipp. III, 16. Atque hoc est, quod ex ipsismet celebrioribus Jesuitis nobiscum fatetur Martinus Antonius Delrio, quando in Adagiis suis sacris, Adag. DCCXXIV, asserit, LXX & Paulum *vocasse sonum ipsam prædicationem; qua revera, inquit, est PERPENDICULUM ædificii cælestis*. Subscribunt quoque huic sententiæ, quod videlicet sensum Psalmi respexerint LXX & Apostolus, magni nominis doctores Pontificii, Benedictus Arias Montanus, Franciscus Titelmannus, Gilbertus Genebrardus, Augustinus Steuchus, in præsentem locum: nec abnuit in suo Commentario Jesuita Johannes Lorinus; qui insuper, Eugubinum, Titelmannum, Bredenbachium, Malvendam, & (cujus suffragium, quod jure mireris, negare nobis audet Erbermannus) doctissimum Genebrardum, nostræ heic sententiæ ad stipulari, ambabus, quod ajunt, manibus largitur. Adde & Johannem Isaac, qui, ut in aliis, ita & heic Hebraici textus integritatem adversus Lindanum tuetur.

XII. Gretserus heic, Hunnium nostrum alloquens: *Quod tu & Junius dicitis, inquit, 70. interpretes, Apostolum, & Hieronymum, respexisse ad sensum, & explicare voluisse, quænam sit illa regula seu norma in omnem terram diffusa, nempe ipsam prædicationem Evangelicam; id libenter crederem, nisi compertum haberem, boni interpretis officium hoc postulare, ut, quando verbum æquè aptè per aliud verbum ejusdem prorsus significationis exprimi potest,*

est, non exprimatur per aliud prorsus metaphoricum, ut est
sonus respectu regulae, seu linea, seu perpendiculari. *Re sponsio.*
rum enim vero, si hanc suam regulam, debere nimirum
bonum interpretem, quoties fieri id potest, unum-
quodque verbum per aliud ejusdem prorsus significa-
tionis vocabulum exprimere, generaliter de quavis
interpretatione intellectam vult Gretserus, oppido fal-
lit. Etenim audivimus supra affirmantem Hierony-
mum, licere fideli etiam & cordato interpreti aliquan-
do non verbum exprimere e verbo, & singulas lecto-
ri vuculas annumerare, sed *ἡ δὲ δεξιότης* eundem sen-
sum ALIIS SERMONIBUS indicare; idque non semel fe-
cisse ipsos etiam scriptores *Ἰερωνύμους*. Quod si
paraphrasi & aliis plane sermonibus citra crimen uti
potest interpres, quidni unicam ei vocem metaphori-
ce reddere sit integrum? praesertim si & ipsum illud,
quod vertendum est, vocabulum, improprie & meta-
phorice in textu sumatur: quod in praesenti loco fieri
adeo est liquidum, ut ipse met etiam Judaeos non om-
nino id praeterierit: R. siquidem Aben Ezra *דָּבָר דָּוִד* Davi-
dicum diserte exponit per *כְּתוּבֵי מִכְתָּבֵי* scripturam, (quae *פְּסוּקֵי*
signum,) *sensus est*, inquit, quod *SCRIPTURA eorum*
legitur in omni loco, & docti sensum ejus intelligunt in omni-
bus locis terra. Ad Hieronymum quod attinet, voluit
& ille dubio procul *לְעַלְמֵי עוֹלָם* ac Apostoli heic vestigia pre-
mere, ut ipse met cordatiores Pontificii fatentur. In-
terim ponamus, legisse eum in suo, quo usus est, He-
braei codicis exemplo, non *קוּר*, sed *קוּרָה*, quid in-
de contra nos? qui, ut jam supra monitum, de *unius vel num. 8.*
alterius codicis depravatione heic non disputamus. Et op-
ponere in tali casu possemus Hieronymiano codici co-
dicem Aquilae, interpretis longe vetustioris, quem *קוּר*
legisse,

D

legisse,

legisse, vox *καὶ*, qua in sua translatione utitur, evidenter monstrat.

De loco,
Ex. 2, 22.

XIII. Ultimo tandem loco Bellarminus, pro fontium demonstranda corruptione, urget, quod *INTERDUM desint integra sententia in Hebræo, cum non desint, nec in versione 70. nec Hieronymi translatione.* Interim non nisi unicum profert exemplum ex Ex. 11, 22. ubi deesse ait totum illud: *Alium quoque genuit, & vocavit nomen ejus Eliazer, dicens: Deus patris mei auxiliatus est mihi, & liberavit me de manu Pharaonis.* Sed merito heic Bellarmino opponimus, quæ habet ipsemet infra capite vi. Afferit nimirum ibi, translationem *LXX*viralem hodie non extare *incorruptam, sed valde vitiatam in pluribus locis esse; ut JAM TUTUM NON SIT HEBRAICOS TEXTUS EX GRÆCIS CODICIBUS EMENDARE.* Et paulo post: *Ista, inquit, Græca versio, quam nunc habemus, in pluribus locis dissentit ab Hebræo; multa non habet, quæ sunt in Hebræo; MULTA HABET, QUÆ NON SUNT IN HEBRÆO; ut omnes noverunt, qui in ea versati sunt. Neque videtur (ita mox pergit) satis aptè hoc argumentum solvi ab iis, qui respondent, textum Hebræum esse corruptum, ubicunque à Græco discrepat. Nam neque heretici hoc admittunt, qui anteponunt Hebræum textum Græco; neque Catholici admittere debent, ne fateri cogantur, vulgatam editionem Latinam, qua Ecclesia Catholica tot jam seculis utitur, & quam Concilium Tridentinum authenticam esse judicavit, totam quoque esse corruptam. Nam, excepto Psalterio, Latina editio cum Hebræis codicibus magis convenit, quam cum Græcis. Porro quod & hæc ipsa vulgata Latina, Pontificiis authentica, aliqua habeat, quæ, saltem eodem loco, non extent in codice Hebræo, nec extiterint unquam, rursus fatetur Bellarminus hoc ipso capite, dum scilicet octo illos versiculos, qui post comma tertium Psal-*

mo XIII

mo XIII editionis vulgatæ inserti sunt, nunquam in Hebræo fuisse, nec ad Psalmum istum pertinere, sed ex Rom. III, 13. seqq. ab aliquo illuc esse translatos, cum Hieronymo faretur. Atque ita relinquitur, vel ipso met Bellarmino iudice vitiosam esse istam collectionem: hic vel ille locus non extat in codice Hebræo, extat autem in editione LXXvirali & vulgata Latina, ergo textus Hebræus, quantum ad illum locum, corruptus est & depravatus. Nec est ut excipiat Cardinalis, tamen si, de quibus jamjam dicebamus, versiculi isti eodem illo loco unaque & eadem illa serie non reperiantur in codice Hebræo, extare nihilominus in eo alibi sparsim. Nam & verba, quæ Ex. II, 22. in Hebræo deesse ait Bellarminus, extant ejusdem libri capite XIX, 4. Unde & versiculum istam priori loco supervacaneum esse agnoscit Card. Cajetanus, eundemque asterisco notant Lovanienses. Quin &, monente Junio, ineptè illud comma in Exodi 2. inculcatur, si ad argumentum Mosis attenderis, & continuationem historiae. Gerson enim, prior Mosis filius, multis annis præcessit Eliezerum fratrem; quibus annis Israelita respexerunt ad Deum, & ad illos vicissim Deus: Eliezer vero sub finem illorum annorum natus est, & adhuc fuit *ἄπειρα ἡμερῶν*, incircumcisus, quum sese Moses ad reversionem in Ægyptum accingeret, ut planè docet historia Exo. 4. Hanc observationem, ait, si qui non vident ad illustrationem gratiæ divinæ & consequentem historiam pertinere, ac propterea à scripturam istam de Eliezero Exod. 2. adhibent, in profectò Mosis consilium non vident: sin negant, malè merentur de Mose & Ecclesia DE I. Quibus Junianis licet ne verbulum quidem reponere possit vel Gretserus, vel Erberman-
nus, nihilominus, quod Hunnius, Junius, & Amesius col. 475.
p. 54. scribunt, non pertinere locum istum ad caput II, sed ex
D 2 capite

capite XIX a LXX & vulgato Latino eo esse translatum, *agrorum somnia* appellare non dubitat uterq; Nemp̄ hoc est DEFENDERE, hoc VINDICARE BELLARMINUM!

De punctis
Hebræorum.

XIV. Et hætenus quidem de locis illis, quæ in Hebræo codice depravata esse Bellarminus contendit. Posset nunc porro in disquisitionem vocari, quod de punctis Hebræorum circa finem capitis asserit Cardinalis, esse videlicet ea abs Rabbiniis inventa & textui sacro superaddita, indeque posse nos, absque mutatione textus, puncta, si velimus, detrahere, & aliter legere. Sed quia hanc de punctis quæstionem, doctissimorum virorum scriptis adversariis quam maxime, nostrorum cum primis tempore, nobilitatam, ex professo heic non persequitur autor, nec nostrum erit, in eadem enodanda hoc loco operosos esse. Tantum monemus, refragari isti, quam Bellarminus heic tenet, opinioni, ex ipsismet Pontificiis, Johannem Isaac, & Antonium Rudolphum Cevalerium, qui, quod puncta consonantibus in codice Biblico coæva sint, in suis Grammaticis affirmant; tum quoque ex eadem schola Marcum Marinum, Brixianum, qui in præfatione editi abs se Thefauri linguæ sanctæ, sive, ut inscribit, Arcæ Noe, multis argumentis probare conatur, Judæos ab omni tempore puncta sua habuisse. Quod posterius quidem miratum se scribit Possevinus; quando quidem puncta *post Christum natum, ac post D. Hieronymi versionem, à Rabbiniis quibusdam adinventæ esse, constans sit, (non inter Pontificios tantum, sed &) inter Hebræos opinio.* Verum, (ut obiter id moneamus) potiori jure ipsam hanc Posssevini assertionem quis miretur, quando nimirum *constantem etiam inter Hebræos opinionem esse ait, puncta post Hieronymi versionem a Rabbiniis quibusdam fuisse*

Appar. parte 2. p. 61.

isse inventa. Tantum quippe abest, ut hæc constans
Judæorum sit opinio, ut contrarium potius unanimi
consensu statuant, unico Elia Levita excepto; qui
sententiam de recenti adeo punctorum inventione in
superiori seculo defendere cœpit: sed cui perpetuum
hoc nomine bellum cæteros indixisse Judæos agmina-
tim omnes, plus satis notum.

CAPUT III.

De editione Chaldaica.

I.

AIt Bellarminus, *totam Scripturam veterem translata[m] Targum
esse paraphrasticè ex Hebræo in Chaldaicum.* Sed hæc non extat
assertio (quæ etiam Pauli Fagii est, præfatione in Penta- ^{in univer-}
teuchum Chaldaicum ab illo conversum, & Petri Gala- ^{sam Scri-}
tini, lib. I de Arcanis Catholica veritatis cap. III,) ido- ^{pturam.}
neis testibus vix probabitur: cum sane de paraphrasi
codicis universi abs Jonathane & Onkelo adornata, cu-
jus Fagius & Galatinus meminerunt, altum fileat hi-
storia, nec ullum unquam targum in Esdras & Danie-
lem visum sit; quemadmodum neque in Paralipomena
tale extat typis quidem vulgatum. Refert tamen
Christ. Ravius dissert. II parte I Alc. Arabico-Latini, S.
xxxvi, repertam in hos Chronicorum libros superiori-
bus annis in Anglia, in codice quodam msc. Erpenia-
no, paraphrasin Chaldaicam, quæ hætenus non edita.
Et Brianus Waltonus, Prolegom. in Biblia polyglotta,
Anglicana XII, 15. ubi de variis Targumini egerat; præ-
ter hæc, subjungit, *quæ enumeravimus, extant etiam in
Bibliotheca Cantabrig. inter Erpenii libros, quos Academia do-
navit Dux Buckinghamius, Biblia Hebraica, cum annotationi-
bus.*

bus marginalibus, in librum Psalmorum, Job, Proverbiorum partem priorem 1. Chronic. usq. ad cap. 22. v. 6. scriptis, ut ad finem notatur, anno Christi 1347. quando autem primum confecta, vel à quo auctore, nondum mihi constat; sero admodum harum notitiam habui, postquam Biblia nostra absolvimus, idcirco specialem illarum descriptionem aliis relinquimus.

Onkelos non est idem cum Aquila.

ii. Porro Cardinalis interpretem Onkelos eundem credit esse cum Aquila. Quo ipso enormem committit anachronismum. Etenim Aquila Ponticus, autor celebris illius quondam versionis Græcæ, sub Hadriano vixit & Antonino Pio: Onkelon vero, Paraphrasten Chaldæum, vixisse ante natum CHRISTUM, vel ad minimum ejus & Apostolorum tempore, communis est sententia. Videantur, ex Hebræis quidem R. Abraham Zachus, in Juchasin fol. 54. R. Asarias in Meor Enajim parte I, cap. XLV, Autor libri, qui inscribitur Tzemach David, fol. 40. ex Christianis Christophorus Helvicus tract. de Chaldaicis Bibliorum paraphrasibus capite II, Johannes Buxtorfius de Abbraviaturis Hebraicis, abbr. נָלָל & נָלָן, & præfatione Grammatices Chaldæo-Syriacæ, Wilhelmus Schikardus in Bechinath Happeruschim, disput. II, Jo. Henr. Hottingerus in Thesauro Philologico lib. I, cap. III, sect. I, pag. 258. & sect. III, pag. 377. Bartholomæus Mayerus in Philologia sacra, parte II, cap. II, theor. IV, pag. 183. Waltonus loco paulo ante citato, num. IX, & proleg. IX, 19. aliiq.;

Errores, quos in paraphrasi Onkelos reperiri ait Bell. expenduntur.

iii. Amplius ex paraphrasi Onkelos in Pentateuchum loca nonnulla producit Bellarminus, in quibus errasse ipsum, textumque originale non satis fideliter expressisse arbitratur. Quantumvis autem nec nos asserere ausimus, rem acu semper tetigisse interpretem

pretem isthunc, an tamen omnia illa, in quibus impigisse ipsum Cardinalis credit, revera hujusmodi sint, ut justam effugere censuram nequiverint, non præter rem disquiretur forte.

iv. Scilicet primo dicam hoc nomine ei scribit, *Locus Gen. 4, 23. consideratur.* quod, cum Gen. iv, 23. in Hebræo habeatur, Lamechum dixisse, se occidisse virum; cui Græca etiam & Latina versio consentiant; Onkelos in sua translatione addat negationem, & sic contrarium sensum reddat. Sed respondet Junius, Paraphrastæ verba accipienda esse ἐρωτηματικῶς, puta ut ^N intelligatur esse positum, pro ^N. Quæ ratione nulla inter Hebraicum & Chaldaicum textum pugna. Ubi quidem Gretserus: *Junius, Gretseri exi- inquit, hoc ἐρωτηματικῶς commentum non affirmare, sed probare ceptio. debebat. Certe interpretibus Chaldaica paraphraseos non incidit, ut patet ex Bibliis Regiis & aliis. Et quare non incidit, nisi quia necdum in cerebro Junii satum, & inde in lucem prolatum fuerat?* Verum quid probare debuit Junius? num, *Responsio.* quod ^N interdum sumatur interrogative pro ^N? Id vero certissimum est; producitque hujus acceptio- nis exempla inter alios in Lexico suo Valentinus Schindlerus. aut num demonstrandum ipsi fuit, ^N heic necessario capiendum interrogative? Sed nec Gretserus demonstrare potuit, non debere ita accipi. Nam quod ait, autoribus, qui versionem Chaldaicæ paraphraseos Latinam, in opere Regio extantem, adornarunt, id non incidisse, indeque efficere vult, repudiandam esse sententiam Junii, id vero nimis frivolum est. Neque enim illa versio præjudicare quidquam poterat Junio, viro in talibus versatissimo. Et solet utique non raro uni succurrere, quod non æque in mentem veniebat alteri. Interim si cui forte non arrise- rit

rit Junii opinio, adhuc dici potest, etiamsi verba Lamecho in translatione Onkelos tributa intelligantur negative, non tamen ipsum introduci, ut qui simpliciter neget & absolute, se occidisse virum, sed certo respectu; neget, inquam, ita se occidisse, ut vel sibi, vel suæ posteritati damno id futurum sit & exitio. Sic enim dicitur locutus apud Chaldæum: *Non occidi virum, ut propter eum ego portem peccatum; neq; adolescentulum disperdidi, ut propter eum consumatur semen meum.* Quæ non tam versionem nudam esse debere, quam liberiolem paraphrasin, sensus potius, qui in Hebræo textu intendatur, quam singulorum ejus verborum expressivam, liquido constat.

Expenditur
locus Gen.
22, 18.

v. Porro ait Bellarminus, Gen. xxii, 18. & alias aliquoties, cum Hebræus textus habeat: *Benedicentur בורעך in semine tuo omnes gentes terra;* & concordet Græcus atque Latinus; quin Apostolus Gal. iii, 16, observari jubeat promissiones Abrahæ factas & *semini* ejus, non *feminibus*: Onkelon contra adhibuisse heic numerum multitudinis, dum reddiderit: *benedicentur בריל בנך propter filios tuos.* Sed videntur sane isthæ innuere, Bellarminum Chaldaicæ linguæ non satis fuisse gnarum, & unice heic respexisse ad versionem Latinam Ariæ Montani. Ecce enim בנך apud Chaldæum plurale potius sit quam singulare? an forma nominis id jubet, num ratio affixi? neutrum dixerit, vel prima Chaldææ Grammatices qui callet rudimenta. Quin constat potius, Plurali numero, ut a Singularem (cujus affixum citra controversiam ך) secerneretur, affixum ך- olim addi solitum, ut, v. c. in לעברוך, רעוונך, לשנאך, לערוך, Dan. ii, 4. 29. iv, 16. quanquam sine Iod legenda ea tradiderint Masoretæ. Ut ita Singularem inter
ac

ac Pluralem illius affixi ratione nulla superfit differen-
 tia. Unde & ipse Arias, qui hoc loco בְּכִכְר pluraliter
 reddit, alibi, nempe Gen. III, 15. idem vertit in singula-
 ri, *filium tuum*. Atque hoc est, quod ait Junius: *Hanc
 formam (כִּכְר) accipiunt Chaldaei promiscue utroque numero.*
 Quæ verba Gretsero, Chaldaicorum æque ac Bellar-
 minus perito, meræ fuerunt tenebræ. Hinc ridicule col. 461.
 scribit, Junio talia asserenti refragari Apostolum
 Gal. III. Quasi nimirum Apostolus ibi neget, בְּכִכְר a-
 pud Chaldaeos formam esse utriusque numeri!

VI. Amplius urget Bellarminus, Exodi XII, 43. *De loco
 quando in textu Hebræo legatur, כָּל בֶּן נֹכַר, Omnis Ex. 12, 43.
 filius alienigena non comedet ex eo, agno videlicet Pascha-
 li, & concordet Græcus iterum ac Latinus; Chalda-
 am paraphrasin in odium Neophytorum posuisse כָּל
 בְּרֵאשִׁית יִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתִּמֵּר, Omnis filius Israel destructus; quo
 nomine passim Judæi appellant, qui ad fidem Christi-
 anam, relicto Judaismo, convertantur. Ubi Junius:
*Onkelos filium alieni DEI, id est, idololatram interpretatus
 est, vel qui ad idololatriam desciverit. Atque huic illius in-
 terpretationi suffragatur verborum sequentium antithesis, nec
 sine exemplo est.* Quicquid hujus: quantum ad nomen
 אִשְׁתִּמֵּר, testis est R. Elias Levita in Thisbite, fuisse id
 jam tum Antiochi Illustris tempore in usu, & genera-
 liter de quibuscunque religionem mutantibus acci-
 pi. Quin fatetur ipse Bellarmini *ἡ ἀμαρτία* Gretse-
 rus, designare voce isthac Judæos quemvis in genere
 apostatam, sive ad idololatrias ille desciverit, sive ad
 Christianos. Unde non erat, cur præcise in Neophy-
 torum odium vocem illam ab Onkelo fuisse adhibi-
 tam scriberet Bellarminus; qui nimirum supponit,
 Onkelon eundem esse cum Aquila, indeq; diu post
 E CHRI.*

col. 462.

CHRISTUM vixisse: id quod falsum esse jam supra
num. II monuimus.

De locis Lev. VII. Ulterius ait Cardinalis, Levit. x, 6. & XXI, 10,
10, 6. & 21, dum textus Hebræus habeat, ראשיכם אל תפרעו *capitis*
10. *vestra non radetis seu nudabitis*, concordentq; Græcus &
Latinus, Chaldæam paraphrasin contrarium reddere,
nempe sic: לא תרבון פרוע, *non multiplicabitis comam*.
Ubi Junius: Nomen (פרוע) est ab Hebræa matricis lingua
significatione ductum: quasi dicat, non multiplicabitis nuda-
tionem vel deglabrationem. Et concedit Gretserus, quem-
i. t. admodum פָּרַע significat denudare, discooperire, sic no-
men inde formatum פָּרוּעַ, a quo Chaldaicum פִּירוּעַ,
notare nudationem: putat tamen, id nihil juvare Juni-
um, cum Hebræum פָּרַע etiam significet casariam seu
comam. Quasi ne, pe Junio non sufficeret, Hebrai-
cum פָּרַע, & per consequens, quod huic responder,
Chaldaicum פִּירוּעַ, non semper & necessario notare
comam, sed nudationem etiam. Dummodo enim hoc
admittatur, facile tolletur pugna illa & contradictio,
quam inter Hebræum textum & Targum heic inter-
cedere affirmat Bellarminus. Nam quod ait Grefse-
rus, si Juniana explicatio locum inveniat, secutu-
rum, non absolute DEUM prohibuisse ipsam rasuram
seu nudationem capitis, sed tantum repetitionem seu
iterationem ejus; id cujuscunque etiam credatur esse
ponderis, pro Bellarmino certe, quatenus is contra-
dictionem, quam Hebræum inter & Chaldæum esse
contendit, hypothesi illi, quod פִּירוּעַ heic notet comam,
superstruit, nihil omnino facit. Sed nolumus istis im-
morari diutius.

CAPUT

CAPUT IV.

De editione Syriacæ.

I.

Quæ in hoc capite de origine lingvæ Syriacæ, & ^{De Syriacæ} ejusdem a Chaldaico sermone discrepantia, ali- ^{lingvæ ori-} ^{gine & a} ^{Chaldaica} ^{discrepan-} ^{tiis.} isq; similis commatis, nescio quo consilio, differit Bel- larminus, nolumus, quod proprie huc non spectant, in operosam disquisitionem vocare. Videat de iis qui voluerit, inter alios, Waltonum Prolegom. XIII in opus Anglicanum, Eoardum Brerevvødum, itidem Anglum, in Scrutinio lingvarum capite IX, Buxtorfium, præfatione Grammatices Chaldaico-Syriacæ, Andream Masium Epistola præliminari Grammatices Syriacæ, Gvidonem Fabricium præfatione in N. T. Syriacum, Joh. Casp. Myricæum, præfatione Grammatices Syro-Chaldææ, & qui præ ceteris materiam isthanc fuse persequitur atque ex instituto, Bartholomæum Mayerum, parte II Philologiæ sacre.

II. Quod Veteris Testamenti Syriaci nullam ^{Etiã V. T.} mentionem injiciat Cardinalis, non adeo mirandum. ^{Syriacæ ex-} ^{tas.} Quantumvis enim id ipsius tempore in quorundam privatorum bibliothecis Europæis extaret manu exaratum, typis tamen primum edidit ante paucos annos Michael de Jay, in splendido illo opere heptaglotto Parisiensi, usus præcipue in hac re opera celeberrimi istius Maronitæ, Gabrielis Sionitæ, qui primus Syriacum illum textum punctavit (antea enim mss. omnia punctis vocalibus vel prorsus destituta erant, vel, si in una dictione punctum aliquod notatum esset, in alia erat omissum) & Latinam interpretationem adjunxit. Posthac eandem Syriacam V. T. translationem,

sed, accuratiorum mss, adminiculo, longe emendati-
orem, suo etiam Anglicano Operi inseruit Clarissimus
Waltonus, addidis, quæ in Parisiensi editione deerant,
libro Esther, Judith, Tobix, Epistola Jeremiæ, Ba-
ruch, historia Susannæ, Belis & Draconis, Cantico tri-
um puerorum, II ac III Maccabæorum. Et hæc qui-
dem versio Syriaca (quam *simplicem & antiquam* appel-
lant Maronitæ, quæq; sola in officiis divinis utuntur)
ex Hebræo expressa est. Præter hanc vero datur alia
quædam recentior ex Græco translata: de qua lo-
quitur Andreas Mafius præfatione in Josuam, & ad
quam digitum intendit Arias Montanus in Admoniti-
one ad lectorem versioni N. T. Syriacæ præmissa, dum
ita scribit: *De Veteris Testamenti libris Syriacis non adeo
laborandum, eo quod ex iis fragmentis, quæ mihi videre conti-
git, illam sacrorum librorum partem non ex Hebraica & pri-
mæva lingua, sed ex Græca ab Origene permixta versione ad
Syros esse translata cognoverim. Quibus verbis, inquit
supra memorato loco Waltonus, duplicem errorem erra-
vit vir alias doctissimus; tum quod non aliam habuisse Syros
versionem scribat, quam quæ ex Græco facta est, tum quod, ut
magis deprimeret hanc versionem, dicat factam esse ex Græ-
ca ab Origene permixta versione: quorum neutrum verum esse
satis probatum est. Nam versionem habent ex Hebræo anti-
quissimam, quam in his Bibliis exhibemus: & illa, quam
postea hauserunt ex Græco, non erat ex mixta aliqua, sed ex ea,
quam in Origenis Hexaplis puram esse & genuinam omnes ve-
teres, imo ipse Hieronymus, uno ore affirmarunt. Hæc
Waltonus: quem, qui plura de hac materia vult, con-
sulere potest, eiq; jungere Hottingerum, lib. I The-
sauri Philologici, cap. III, sect. II, itemq; Analect. Hi-
storico-Theolog. dissert. II, quæ est de Heptaplis Pari-
sienfibus,*

num. 3.

fiensibus, num. viii, seqq. ubi etiam quæstionem de antiquitate & autoritate utriusque Instrumenti Syriaci diligenter inveniet discussam.

III. Bellarminus, etiamsi parum autoritatis ^{Quantum} Novo Testamento Syriaco tribuit, adeo ut Latinam ^{titulis & se-} quoque editionem præferre eidem non dubitet (quod ^{ctionibus} quam bene fiat, autores te docere poterunt modo ^{capp. editi-} laudati) *unum tamen, ipso iudice, est, præter alia, ejus edi-* ^{onis N. T.} *tionis commodum in signe; quod videlicet, cum in titulis ac* ^{Syriacæ tri-} *sectionibus capitum mentio fiat jejuniorum, venerationis cru-* ^{buendum.} *cis, precum pro defunctis, vigiliarum, memoria Sanctorum, aliarumq; ejusmodi rerum, quas Lutherani tanquam Romani Pontificis traditiones detestantur, apertissimi mendacii hæc ipsa editio Lutheranos convincit.* Sed, ut nihil nunc dicamus de eo, an illa capitum summaria & additamenta Pontificiorum superstitionibus ita absolute, ut Bellarminus quidem existimat, patrocinentur, Protestantibus vero per omnia adversentur (de quibus alibi) non erat sane, cur de istis titulis & sectionibus tantopere gloriaretur sibiq; & Romanæ Ecclesiæ gratularetur Cardinalis. Etenim Petrus Paulus Vergerius, olim ^{Vergerii te-} piscopus Justinopolitanus, & duorum Pontificum per ^{stimonium.} Germaniam Legatus, quin & Ferdinando Regi adeo charus, ut pro hujus filia Catharina, una cum Georgio, Marchione Brandenburgico, & Iohanne, Archiepiscopo Lundensi, in baptismo fidejuberet; is, inquam, Vergerius, mirabili tandem occasione (quam describit Iohannes Sleidanus libro xxi de statu religionis) ad Protestantium Ecclesiam conversus, Dialogo iii adversus Hosium memorat, se domi habuisse Mosen Meridinaum, hominem natione Syrum, (qui Widmanstadio, dum ille Novum Testamentum Syriacum

primus in Europa typis imprimi curaret, Viennæ ad-
 fuit) & ab eodem audivisse, Widmanstadium *præter*
Evangelium Syriaca lingua scriptum, habuisse seorsum ali-
quot folia, etiam Syriacæ: sed quæ ipse Moses apertè videre
fuisse non multorum annorum: Widmanstadium tamen ea
quoque curasse excudi una cum ipso Evangelio, testatumq; fuisse
in suis præfationibus, ea non multò post tempora Apostolorum
scripta fuisse. Exhibuisse autem folia ista indicem, qua-
lem solent Papiste affigere editionibus Novi Testamenti, hoc
est, quodnam fragmentum Evangelii debeat legi in die de-
dicationis templorum, in die mortuorum, in festo Virginis, &
aliquorum Sanctorum. Hæc Vergerius; qui se ipse vo-
cat hominem in dignoscendis Paparum fraudibus & insidiis
a xxx annis exercitatum, in Epistola ad Regem Polonia.
 Idem paulo post ait, fuisse, qui Widmanstadio, quod
 minus sincere cum indice isthoc egisset, publico se
 scripto opponere in animo haberet; sed, quia statim
 post procuratam illam editionem Widmanstadius ob-
 ierit, consilium mutasse.

Testimoni-
 um Junii.

Gretseri du-
 bium.
 col. 464.

Responsio.

IV. Porro de illis titulis ac sectionibus capitum
 etiam Junius: *In vetustissimis exemplaribus Syriacis ne*
apex quidem comparet istarum rerum, in recentioribus multis
adscriptæ sunt editiones ista ad finem librorum, idq; aliena
manu. Ubi quidem Gretserus: Scilicet, inquit, Junius
vetustiora Syriaci testamenti exemplaria vidit quam Wid-
manstadius, Ferdinandi Imp. Cancellarius inclitus, qui primus
Syriacum testamentum typis descriptum divulgavit; & quam
doctissimus ille Guido Fabricius, interpres Syriaci textus, ut &
alii de Bibliis regis divulgatis bene meriti; qui nullo in Codice
deficere viderunt, quæ Calvinianus iste tam acutè videt in ve-
tustissimis exemplaribus deesse. Ubinam delitescunt illa ve-
tustissima exemplaria? Sed respondeat ei ipse Junius, qui
 in suo

in suo Speculario, ceu vocat, vel Apologia pro Imma-
 nuele Tremellio adversus Gilbertum Genebrardum,
 Tremellium introducit ita colloquentem: *Ego, mi*
Genebrarde, non improbo editionem Viennensem: nam ad
recentiorum Syrorum captum usumq; tota accommodata
est. — Veruntamen illud amplius disertè professus sum, mi-
bi antiquum exemplum illo antiquus è Bibliotheca Illustrissimæ
Principis & Palatini Electoris obtigisse, vetustiore stylo, scri-
ptura & forma. Ex hujus fide non voces solum aliquas ad an-
tiquioris lingua Syrorum normam revocavi, sed lacunas etiam
aliquot explevi, quæ in Viennensi desiderabantur. Hoc tu ipse,
ut cæcus vespertilio esses, oculis potes percipere. Itaque Vi-
ennense exemplum non sum sequutus, Genebrarde, ne errès,
sed illud cum vetustiore comparatum colui: quo nomine si tibi
dolent oculi, apud bonos certè & à malitia tua abhorrentes ali-
quam gratiam invero. Tu novam Syricam præfers, ego an-
tiquiorem: hæc si non sapit palato tuo; sine alieno sapere.
 Hoc dubio procul illud est exemplar Heidelbergense,
 quod, ante annos 1500 manu scriptum, extare, in
 præfatione suæ Grammatices Arabicæ testatur Rut-
 gerus Spey.

CAPUT V.

De editionibus Græcis.

1.

CREDIT Bellarminus, autoritate Clementis Alex-
 andrini inductus, ante celebrem illam transla-
 tionem 707 LXX exitisse jam olim editionem Græcam,
 quæ scilicet, antequam rerum potiretur Alexander
 Magnus, incertum quo auctore, prodierit, & ex qua
 Plato cæteri; Philosophi non pauca hauserint. Ve-
 ritatem hanc editionem fictitiam esse, nec unquam fuisse
 in re-

*Verfio Græ-
 casquam an-
 te Alex. M.
 exitisse pu-
 tat Bell.
 fictitia cre-
 ditur Baro-
 nio.*

Testimoni-
um Philonis.

in rerum natura, demonstrandum suscipit Bellarmini Collega Card. Baronius, ad ann. Christi ccxxxī, 10, seqq. Et primo quidem urget testimonium Philonis, nominatissimi illius scriptoris Judæi, qui libro 11 de vita Mosis plane significat, ante perfectam versionem xxviralem Scripturam divinam, absque traductione in ullam aliam linguam, delituisse in penetralibus Hebræorum, eodem caractere & idiomate, quo initio fuerat scripta. Verba Philonis hæc sunt: *Lex antiquius scripta fuit lingua Chaldaica, (Hebraicam eum linguam intelligere notaverat jam supra Baronius ad ann. CLXXX, 13. quod Abraham Chaldæus fuerit, & Chaldaica illorum temporum lingua eadem esset cum Hebraica. Vide & Hieronymum in Dan. 1, 4.) mansitq; longo tempore in ea, quamdiu legis ipsius pulchritudo non est intellecta ab externis hominibus. Postquam autem ex quotidiano ejus usu etiam ad alienos sensus quidam permanavit, simul gloriosa quoque fama ubique terrarum increbuit, (nam honestis rebus ad tempus obesse potest invidia, illa autem se proferunt tandem suapte felicitate ingenii) extiterunt, qui indignè ferrent, has leges parti tantum humani generis innotuisse, Græcæ gentes nullum earum gustum cepisse: dederuntq; operam, ut verterentur per idoneos interpretes. Id opus quia magnum erat, & reipublica utilissimum, non privatis hominibus obvenit, non mediocribus istis Principibus & Regibus, sed Regi omnium celebratissimo. Ptolemæus is fuit, Philadelphus cognomine, tertius ab Alexandro Ægypti Rex.*

Josephi te-
stimonium.

11. Porro ad autoritatem Josephi, itidem scriptoris inter Hebræos celebratissimi, provocat Baronius; cujus hæc sunt verba, lib. XII Antiquit. Jud. cap. II: *Cæpit Ptolemæus Rex conferre cum Demetrio, rogans, qui factum sit, ut tam admirandarum legum nec Histo-
ricus*

ricus ullus, nec Poëta mentionem fecerit. Tunc Demetrius respondit, neminem ausum eam attingere, quam constaret divinam esse & omni veneratione dignissimam; & punitos esse quosdam à cœlesti numine, qui illam temerè atrectare non sint veriti. Theopompum enim, volentem inde quedam suis scriptis inferere, mente motum fuisse diebus triginta, & per intervalla insaniam Deum placasse, facile conjicientem, que morbi causa fuerit, atque etiam in somnis admonitum; hæc ideo pati, quod fuisset circa res divinas curiosior, eaq; voluisset proferre profanis hominibus: quare cum à cœpto destitisset, sanam mentem ei fuisse redditam. Theodecti etiam Poëta, cum in quadam tragœdia vellet aliquid è sacris libris admiscere, oculos glaucomate suffusos caligasse, & cum erratum agnovisset, exorato Deo redditam sibi aciem. Hæc Josephus. Unde colligit Baronius, nullam antea translationem extitisse unquam, cum alioqui ea non caruisset Demetrius, quippe qui tam ingentem librorum molem collegerat, ut nullus pene eorum, quorum notitia haberetur, reliquus factus esset. Quod si alicubi Scripturarum versio extitisset, in Ægypto imprimis illam reperiri oportuerit, siquidem in Ægyptum peregrinatos Platonem aliosq; Philosophos, ibiq; res Hebræorum cognovisse, Clemens Alexandrinus, Lactantius, Eusebius, aliiq; scriptores affirmant; ingentem etiam Judæorum multitudinem in Ægypto agere consuevisse, testetur Philo.

III. Tandem Aristæ etiam locum profert Ba-^{Testimoni-}
ronius, quo ostendit, eade causa initum esse consili-^{um Aristæ.}
um accersendi Jerosolymam interpretes Ebræos, quod, licet libri Judæorum innotuissent, nondum tamen, qui eos transtulissent, fuissent inventi. Aristæ verba, in Commentario de LXX Interpretibus, ita ha-
F bent:

bent: Demetrius Phalerans, cum Regia bibliotheca prepositus esset, diligenti cura elaborabat, ut ex universo orbe, quoad fieri posset, volumina compararet, distributis per oportuna loca hominibus, qui libros & emerent, & transcriberent: quo studio demum perfecit, ut, quantum in se erat, impleteret Regis propositum. Nam presentibus nobis, cum ab eo peteretur, quot librorum millia congregasset, inquit: Rex, supra ducenta millia jam in bibliothecam redacta sunt, brevique numerum adimplebo, ut ad quingentorum millium summam ascendant. Nunciatur quoque mihi, Judæorum leges transcriptione dignas esse, & que in Bibliotheca tua habeantur. Quid igitur obstat, ait, quod te hoc facere prohibeat? nonne omnia tibi in hunc usum prompta subjectaque sunt? Cum respondisset Demetrius, interpretatione opus, intercipiens Rex, scripturum se inquit ad Judæorum Pontificem, ut omnia perficiantur.

Quomodo
Judæorum
dogmata in-
notuerint
Philosophis
gentilibus.

iv. Philosophos quod attinet, qui ex vetustissima illa Alexandri M. ætatem antegressa Scripturarum versione nonnulla Judæorum dogmata hausisse putantur, de iis ita judicat Baronius: *Quæ Philosophi ex Judæis accepisse noscuntur, traditione potius, cum quid rogarent Judæos, ab eis mutuatos esse putamus. Sicut, cum quidam ex illis apud Gymnosophistas versati, qua ab illis audissent, didicerunt; non quidem quod ab eis libros accepissent, atque in Græcum sermonem convertissent. Sic igitur ex viva illos potius voce accepisse putandum, Judæo homine aliquid illis dictante & interpretante, quàm ex aliqua scriptura Græcè scripta atque omnibus per vulgata. Quemadmodum Aristoteli accidisse tradit discipulus ejus Clearchus (ut refert Josephus) dum ait, ipsum usum fuisse Hebræo homine ad Scripturæ interpretationem: quia si Græco sermone tradita antea fuisset, quorsum illi opus interprete? Hac igitur me quidem magis Strom. lib. i. permovent, quàm Clementis Alexandrini auctoritas, asserentis,*

lib. i. contra
Apion.

Strom. lib. i. permovent.

rentis, ante tempora Alexandri & regnum Persarum, Pentateuchum in Græcum sermonem fuisse conversum, ea nimirum tantummodo ratione, quod Philosophi ex Hebræorum scripturis aliqua accepisse noscantur. Sed hæc absq; divina Scriptura versione aliter accidere potuisse, jam diximus. Pergit Cardinalis: Quin & affirmare possumus, Philosophos ex aliis scriptoribus, qui prosecuti sunt res Hebræorum, ea de Judæorum institutis mutuatos esse, ut ex Hecathao Abderita, viro insigni, qui vixit temporibus Alexandri, & de ipsis Judæis integrum librum scripsit, ut tradit Josephus contra Apionem. Idem quoque testatur, historias Ægyptiorum, Chaldaeorum, Phœnicum, atque Græcorum, meminisse rerum Judaicarum: id ipsum præstitisse ait etiam complures Græcos auctores, quos nominatim recenset: ut non aded mirum sit, si perpauca quedam Philosophi ex Judæis accepisse dicantur. Nam ea ipsa, vel ab illis tradentibus, vel ex Græcis ipsis de Judæis scribentibus, aut Ægyptiorum, vel Chaldaeorum, vel Phœnicum historiis, absque aliqua divina Scriptura versione vulgarata, didicisse perfacile contigit: cum præsertim idem Hecathæus Abderita, quem citant Demetrius in Aristæa atque Josephus, testetur, lib. 12. Annullum Græcorum ausum fuisse attingere Scripturam Judæorum, quod sacrosancta esset, nec profano ore tractari deberet: aded ut, qui ante eum usi essent divina Scriptura, alio quopiam edifferente Judæo, vel alio aliquo modo (ut dictum est) eam visi sint accepisse. Sed & Iustinus Martyr nullam aliam quam septuaginta interpretum antea factam esse translationem affirmat. His igitur permoti rationibus, concludit tandem Baronius, Pheilonem, Iosephum, Aristæam, aliosq; secuti, primam omnium ac principem dicimus divina Scriptura interpretationem, que à septuaginta duobus interpretibus, rogante Ptolemæo Philadelpho, fuit divino elaborata consilio. Hæc adversus Card. Bellarmini hujusq; propugnatoris

l. e.

adversus
Gentes.

Gretseri opinionem Card. Baronius : cum quo heic porro confer Dominicum Bannes in Thomæ, quæst. 1, artic. 11x, Ioh. d' Espeires de LXX Interpretibus tract. 11, disp. 11, dubio 111, Ludovicum Capellum libro IV Critices sacre Cap. 1, Brianum Waltonum proleg. 1x in Biblia Anglicana, num. 11. Unde non erat, cur scriberet

col. 470. Gretserus: *Quis non potius fidem adhibeat Clementi Alexandrino, auctori vetustissimo, quam Witackero, (qui scilicet & ipse versionem illam, quæ longe ante Philadelphii tempora extiterit, pro figmento habet) Novatori recentissimo? Quasi nimirum solus Whitakerus is esset, qui translationem isthanc ut confictam repudiaret, & non idem faceret, præter alios magni nominis Pontificios, ipsemet Cardinalis Baronius.*

Aquila geminam adornavit versionem, uti & Symmachus.

v. De Aquila & Symmacho notandum, utrosque duas versiones confecisse. Ita constat ex Hieronymo; qui primam Aquilæ editionem laudat Commentario in Ezech. ix, 2. secundam ibidem ad caput v, 7. xvi, 8. & discrepantiam earundem notat Commentario eodem ad caput 11x, 15, xx, 6. xl, 43. quin & editionem secundam ab Ebrais *negl' à ne' Geas*, hoc est, accuratissimam, fuisse cognominatam, indicat ibidem ad caput iv, 15. Idem Hieronymus primæ ac secundæ Symmachi editionis varietatem observat ad Ierem. xxxii, 30. & Nahum iii, 1.

CAPUT VI.

De interpretatione LXX Seniorum.

1.

Nam, quando apud prescos scriptores legem

A Gens de versione LXXII Interpretum, (quos LXX numero rotundo solemus appellare) Bellarminus, quæstionem inter alia movet; solumne Pentatevchum

tevehum illi, an omnes V. T. libros verterint? affir-^{vertisse di-}
 mansq; posterius, ad argumentum in contrarium af-^{cuntur 70.}
 ferri solitum, puta quod Aristæus libro de Lxxii In-^{de tota V. T.}
 terpp. Iosephus præfatione in libros Antiquitatum,^{Scriptura id}
 & libro xii Antiqu. cap. ii, Philo libro ii de vita Mosis,^{capiendum.}
 folius legis faciant mentionem, respondet, Aristæum
 nomine legis non intelligere solum Pentatevehum,
 sed omnes libros sacros; cum a lege, quæ liber erat
 præcipuus, omnes libri fuerint denominati: cujus rei
 documenta in iplo etiam sacro codice extent, v. g.
 Ioh. x, 34 xv, 25. 1. Cor. xlv, 21.

11. Verum cordate heic Gretserus: *Uti, inquit, Gretseri
 Philoni, Aristæa, & ipsi Iosepho lib. 12. Antiquit. cap. 2. & lib. 2. sententia
 contra Apionem, quibus locis de septuaginta Interpretibus col. 470.
 agit, hæc resposio accommodari queat, non video tamen, quo-
 modo per eam satisfiat illi, quod Iosephus scribit in Proæmio
 seu capite primo libri primi Antiquitatum: ubi expressè dicit,
 non totam Scripturam, sed solam legem fuisse à 70. Interpre-
 tibus translata. Ait enim, se imitari velle scribendis
 Antiquitatum libris, & quidem ex Hebræorum mo-
 numentis, Græce ab se conversis, liberalitatem & mu-
 nificentiam summi Pontificis Eleazari; qui Ptolemæo
 Philadelpho Græcisq; aliis non inviderit, quo minus
 fruerentur utilitate, quæ ex Hebræorum libris perci-
 pitur; additq;: καὶ μάλιστ' ἡ δὴ πρὸ πάντων ἐνόμισα, ἔμην δὲ χειρὸς
 μιμεῖσθαι τὸ μεγαλόψυχον, τῷ δὲ βασιλεῖ πολλὰς ὁμοίως ὑπολαβεῖν
 καὶ νῦν εἶναι φιλομαθῆς. ἐδὲ εἰς πάντων ἐκείνων ἔφη λαβεῖν
 τὴν ἀναγραφὴν, ἀλλ' αὐτὰ μόνον ἔστω νόμος παρέδωκεν οἱ πεμψ-
 ῆναις ἵνα τὴν ἐξήγησιν πρὸς τὴν ἀλεξάνδρειαν. Mihi quo-
 que convenire duxi, ut & Pontificis imitarer magna-
 nimitatem, & multos etiamnum Regi illi discendi cu-
 piditate similes inveniri existimarem. Quanquam
 ille*

ille non totam Scripturam adeptus est, sed sola illa, quæ ad legem pertinent, tradiderunt ii, qui missi fuerant Alexandriam, interpretationis faciendæ gratia. *Quibus verbis aperte satis testatur Iosephus, non totam Scripturam, sed solam Mosaicam legem à 70. Interpret. fuisse versam. Et ita intellexit Iosephum S. Hieronymus in Quæst. Hebraicis, his verbis: Accedit ad hoc quoque, quod Iosephus, qui septuaginta Interpretum ponit historiam, quinque tantum ab eis libros Moyse translatos refert. Nec dubito, quin S. Hieronymus hæc scribens ad prædictum Iosephi locum respexerit: qui in caput quintum Ezech. eandem sententiam non modo Iosepho, sed & Aristeæ, & universe Iudeorum schola tribuit: quod etiam facit in cap. 2. Micheæ. Hæc Gretserus. Vide & Waltonum Prolegomeno Bibli-
co IX, II.*

*An miracu-
lum, quod
72. totidem
dierum spa-
tio suam
consecerint
versionem.*

III. Tametsi, quæ de cellulis, quibus inclusi fuerint Interpretes, miraculosa commemorat Justinus, quique ejus narrationi assentiuntur, tum præci tum recentiores scriptores non pauci, cum primis Pontificii, & inter hos, quanquam timidius paulo, ipse Card. Baronius, pro fictitiis habet Bellarminus, in illo nihilominus miraculum statuit, quod tot homines, simul conferendo, tam brevi tempore potuerint convenire in singulis sententiis transferendis. *Ubi enim est multitudo, ait, diversitas judiciorum evitari non potest, & vel nunquam conveniunt, vel non nisi post longas disceptationes. Verum non præter rem dubitari posse videtur, an miraculo imputandum necessario, quod a tot viris, LXXII dierum spatio, V. T. libri ex Hebræo in Græcum traducti sint sermonem. Etenim vix probabile est, omnes simul in unaquaque sectione vel libro vertendo laborasse; sed videntur potius totum opus inter se fuisse partiti, alijs hanc partem*

partem assignando, aliis illam; cumq; singuli pensum suum, vel ejus portionem aliquam, confecerint, statis horis vel diebus convenisse: ubi singulorum elucubrations reliquorum judicio submissæ, & si dubium aliquod occurrebat, communi consilio explicatum, cunctisq; mature perpensis & discussis, quod ab uno vel pluribus primo confectum fuerat, communi omnium suffragio approbatum, pro totius conventus versione receptum sit & evulgatum. Arridet hæc conjectura Jacobo Bonfrerio, Jesuitæ nominatissimo, cui, in Præloquiis, Commentario in Pentatevchum præmissis, cap. xvi, sect. vi, non fit verisimile, Interpretes omnes simul eodem tempore & momento easdem Scripturæ sententias esse interpretatos. Sed &, quod non eodem tempore, quo versionem adornabant, instituerint collationem, affirmat Nicolaus Serarius, & ipse Jesuita magni nominis, Prolegom. Bibl. cap. xvii, quæst. x, *In una, inquit, quadam basilica suas versiones rectè dicuntur contulisse, sed non eo tempore quo fiebant, verum postea quam facta jam essent, ut significant Aristæus & Iosephus.* Hoc ergo si supponatur, quis non videt, potuisse viros illos LXXII, intra totidem dierum spatium, sine miraculo omnes V. T. libros transferre? Fac enim, singulos dimidium capituli singulis diebus vertisse, (quod utique nullo negotio fieri poterat) totum opus, quod CMXXV capitibus circumscribitur, singulis diebus capita xxxvi interpretando, intra xxix dies absolvere potuissent; qui non multum superant partem tertiam dierum LXXII. Reliquum vero tempus impendi poterat lectioni & examini eorum, quæ a singulis erant confecta, coram omnibus & ab omnibus instituto: ut ita tandem, post disceptationem de iis quæ dubia visa fuerint

fuerint, & deliberationem maturam, quod communi suffragio ratum erat, pro omnium LXX opere haberetur. Videtis, qui pluribus hæc persequitur, & simul dubiis, quæ contra moveri poterant, occurrit, doctissimum Waltonum, loco paulo ante memorato, num. x.

De autori-
tate versio-
nis 70. In-
terpp.

col. 481.

IV. In quæstione de autoritate versionis LXXvi-
ralis occupatus Bellarminus; *Certissimum esse debet, in-
quit, 70. interpretes optimè transtulisse, & peculiari modo
Spiritus S. assistentem habuisse, ne qua in re errarent; ut non
tam INTERPRETES quàm PROPHETÆ fuisse videantur. Quæ
quidem si ita intellecta vult, ut eos, MORE SCRIPTORUM
CANONICORUM, non tam egisse, quam actos esse credat a
Spiritu sancto, ceu contendit ejus *integerrimus* Gretse-
rus, nos opponimus hoc argumentum:*

Qui autores debuerunt multum laborare in sua
versione edenda, illi non adornarunt eandem
more scriptorum canonicorum;

At vero LXX Interpretes debuerunt multum labora-
re in sua versione edenda;

Ergo non adornarunt eandem more scriptorum
canonicorum.

Major est ipsius Bellarmini, ut qui, libro II de Concili-
orum auctoritate cap. XII, *Scriptores sacri*, inquit, *non
debuerunt multum laborare in suis libris edendis: satis enim
erat, si laborarent scribendo, vel dictando, si e debant vaticinia:
vel ad summum revocando ad memoriam quæ viderant vel au-
dierant, & cogitarent verba, quibus ea scriberent, si scribe-
bant historias, vel epistolas, vel aliquid simile. Confer tract.
de Canone, cap. xv, 7. Minor itidem ex Bellarmino
patet; ut qui fatetur, LXX, antequam convenire potu-
erint in transferendo, necessum habuisse inter se
conferre & disputare de re qualibet,*

Ad Pereximium

DN. MARCUM LAURENTII,

Affinem ac Commensalem suum svavissimum.

*Um de Scriptura Sacra, charissime Alumne
Exemplis variis, ampla Lycea reple:
Eximii ingenii conamina maxima laudo
Maeste isthoc ausu! Sic bene cedat opus.
Hinc TIBI Theologum sacer ordo premia*

digna

*Conferet & Nomen Fama per astra Tuum
Provehet, atque ipsum vementia secla loquentur
Applaudet studiis posthuma Turba Tuis.*

JOH. QVISTORPIUS, D.

Quid e rivis juvat lymphas haurire scatentes?
Dulcius ex ipso fonte bibuntur aquæ.
Scilicet, ut liquidæ saliant de fontibus undæ:
Sic solet impuras ducere rivus aquas.

Ergo sapis, sacri sacra dum mysteria verbi
Fontibus ex ipsis discere, amice, cupis.

Maeste piis ausis, Patris vestigia calcans,
Sympatriota, tui! patria plaudit humus.

*Eximio Dn. Respondenti, Populari suo,
scrib. gratulab.*

CHRISTIANUS Kortholt / D.

Claro

Claro ac Pereximio

DN. RESPONENTI,

Philosophiæ Candidato, Amico ac Fautori suoz
maximè colendo.

IN Christum verbumq₂ DEI per secula multa
Romanum scortum bella cruenta movet.
Illius impuro Bellarmin captus amore,
Belli arma in Christum diraq₂ tela capit:
Atqve suum scortum dextrâ defendere sudans,
Scripturam & Christum tollere sevus amat.
Graculus accedens Gretserus, praelia miscet,
Viribus at fractus, nil nisi verba crepat.
Jamq₂ ferox Erbermannus succurrit utrique,
Utq₂ virum magnum se gerat appropinat.
Fortis in hos surgis LAURENTI Fautor amande,
Et, Duce KORTHOLTO, Victor ab hoste redis.
Pergito pro Christo dare fortia praelia: Post hac
Egregias laudes & spolia, ampla, feres.

De publica Disputatione Theologica
ex animo gratulatur

M. Zacharias Grapius,
S. S. Th. Stud.

Ad Pereximium

DN. MARCUM LAUR

Affinem ac Commensalem suum svay

*Um de Scriptura Sacra, cha
Exemplis variis, ampla
Eximii ingenii conamina
Maeste isthoc ausu! Si
Hinc TIBI Theiologum sa*

*Conferet & Nomen Fama per a
Provebet, atqve ipsum vementia secla b
Applaudet studiis posthuma Tu*

JOH. QVIST

Quid e rivis juvat lymphas hau
Dulcius ex ipso fonte bibur
Scilicet, ut liquidæ salunt de
Sic solet impuras ducere r
Ergo sapis, sacri sacra dum mysteria
Fontibus ex ipsis discere, amice
Maeste piis ausis, Patris vestigia calca
Sympatriota, tui! patria plaud
Eximio Dn. Responde
scri

CHRISTIANUS

I,
anne
s:
ido
opus.
ramia

, D.

tes?
ndæ:

091
suo,
/ D.
Claro

